

ΚΕΝΤΡΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ  
Ίδρυτές: ΜΕΛΠΩ & ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΜΕΡΛΙΕ

---

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, 4

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ν. ΡΙΖΟΣ

# Η ΣΙΝΑΣΟΣ

Τόμος Α΄

Έπιμέλεια

ΣΤΑΥΡΟΣ Θ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ — ΜΙΡΚΑ ΤΖΕΒΕΛΕΚΗ-ΚΟΝΔΑΚΗ

Εισαγωγή

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2007

## ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΜΑΣ

«Ἄτι καλό μουρμούκ:  
ώσαργᾶς σωρέβ καί φερίσκ».  
(= Σάν καλός μέρμηγκας,  
ἴσαμε ἀργά μαζεύει καί φέρνει.)

Νέα Σινασός  
1964

## Ἡ πάλη τῶν πατέρων μας

Ἡ φυσιογνωμία τῶν Ρωμιῶν καί Τούρκων τῆς περιοχῆς μας δέν διαφέρει διόλου. Ἡ φορεσιά, ἡ θρησκεία κι ἡ γλῶσσα μᾶς χώριζαν βέβαια, φυσιολογικά ὅμως δέν διαφέραμε. Δέν ἔβλεπες τίποτα τό μογγολικό στούς Τούρκους μας. Ὁμορφιά, ἀσκήμια, κορμοστασιά, ἐξυπνάδα, ζωηρότητα, ψυχραιμία, ἡ ἴδια. Ὅσο γιά τόν τρόπο τῆς ζωῆς μας, ἐμεῖς σιγά-σιγά ἀφήναμε τό ἐπάγγελμα τοῦ ἀγρότη καί γινόμασταν ἀστικοί καί γι' αὐτό ὁ χριστιανός, Ρωμιός — Ἀρμένης, ἄφηνε σιγά-σιγά τήν πατρίδα του καί τά χωράφια καί τό σταῦλο του κι ἔφευγε στό κέντρα τά ἐμποροβιομηχανικά κι ἴσως μιά μέρα, ἂν δέν μᾶς προλάβαινε ἡ Ἀνταλλαγή, θά ἤμασταν ὅλοι Ἀμερικάνοι, ἐνῶ ὁ Τούρκος ἀγκάλιαζε τό χωράφι του, τ' ἀγαποῦσε καί πρόσεχε πολύ τά ζῶα του.

Ὅταν ὥριμο πιά παλληκάρι, ὕστερα ἀπό πολύχρονη ξενιτειά, πῆγα στό χωριό μου, ἦταν πιά ἀργά νά καταπιασῶ γιά τήν ἱστορία τῶν μερῶν μας, Ρωμιῶν καί Τούρκων. Ἦταν τόσο δύσκολα κι ἐπικίνδυνα καί παρεξηγήσιμα τά ταξίδια κι οἱ ἔρευνες, οἱ ἱστορίες καί λαογραφίες. Ἀνάβαλα τίς ἔρευνές μου στό τέλος τοῦ Πρώτου Παγκόσμιου Πόλεμου κι αὐτό τό τέλος μᾶς ἄρπαξε καί μᾶς ἔφερε ἀνταλλάξιμους στήν Ἑλλάδα, τελευταῖα σκηνή τῆς πάλης τοῦ ἑλληνισμοῦ καί τουρκισμοῦ, τοῦ χριστιανισμοῦ κι ἰσλαμισμού στήν Μικρασία.

Παραθέτω παρακάτω ἀποσπάσματα ἀπό τρία δημοτικά μας τραγούδια, πού δείχνουν, μέ τόν τρόπο τους, τήν πάλη μας μέ τόν Τούρκο.

«Ἐβράδυν' πάλ' ἐβράδυν'»

Ἐβράδυν' πάλ' ἐβράδυν' κι ὄλιος ἔκλινε  
κι ὁ ὄριος ὁ Γιαννάκης πάγ' στό Εὐβουνο.  
σό Εὐβουνο ὀπίσω ἐνι πέγαδι  
ἐκεῖ ἐν ὁ Γιαννάκης, ἄχ Γιαννάκη μου!  
δομένος, σκοτωμένος, ὀρηκείμενος  
κι ἀγγελοσκορπισμένος κι ἀναγνώριστος.

Δέ στῶλεγα Γιαννάκη μ' ἄχ! Γιαννάκη μου,

σόν πόλεμο μή βγαίνης καί μὴν πολεμᾷς;  
ὁ Τούρκος πονηρός ἔν καί σκοτώνει σε  
ὁ Τούρκος πονηρός ἔν νύχτα πολεμᾷ.

Σιλιούς Τούρκους ἐσκότωσα γιὰ τό Χριστό  
κι ἄλλους πεντακοσίους γιὰ τὴν Παναγιά·  
ἐμέν' οἱ Τούρκοι κούμπωσαν καί πιάσαν με,  
ὁλοήμερα μέ δέρνουν κι ἀναστάζουν με  
τὴ νύχτα μέ πιτάζουν σά κρυά νερά.

#### Λεξιλόγιο

- «Ὁ ὄριος» (= ὁ ὁμορφος, ὁ παληκαρῆς).  
«Δομένος» (= χτυπημένος).  
«Ὁρηρεύμενος» (= πεσμένος στὰ χώματα).  
«Κούμπωσαν» (= ἀπάτησαν, γέλασαν).  
«Ἀναστάζουν» (= βασανίζουν).

«Ἄγιε μ' Ἀγιώρ' ἀφέντη μου»

Ἄγιε μ' Ἀγιώρ' ἀφέντη μου,  
χρυσέ μου καβαλλάρη,  
ἀρματωμένος μέ σπαθί  
καί μέ χρυσό κοντάρι  
Ἄγιε μ' Ἀγιώρη, κρῦψε με  
ἀ σά Τουρκῶν τά σέρια.

Ὅσο κι ἂν εἶχαμε ἔχθρα μεταξύ μας, Ρωμιοί καί Τούρκοι, δέν παύαμε ὅμως νά ἔχουμε ὁμαλές καί καλές σχέσεις πάντα. Εἶχανε ἀνάγκη μας κι εἶχαμε ἀνάγκη τους. Ὅσο κι ἂν οἱ θρησκείες καί οἱ γλῶσσες μας μᾶς χώριζαν, οἱ ἀνάγκες μας, τό περιβάλλον μας, φυσικό καί τεχνητό, μᾶς ἐνώνανε. Ἐμεῖς τοὺς προμηθεύαμε τό χρῆμα κι αὐτοὶ τὴν ἐργασία.

Στίς καθημερινές μας σχέσεις δέν μᾶς ἔρχονταν στό νοῦ πῶς ἐμεῖς εἴμασταν ρα-

γιαῖδες κι αὐτοὶ κυρίαρχοι. Στό σχολεῖο μόνο μᾶς λέγανε πῶς ἐμεῖς εἴμασταν «Ἕλληνες» κι αὐτοὶ «Πέρσαι».

Ἡ καθημερινή ἐπαφή μας μαζί τους μᾶς ἐπέβαλλε νά διοχετεύουμε στή γλῶσσα μας τούρκικες λέξεις, κι αὐτοὶ νά παίρνουνε δικές μας λέξεις. Λίγο-πολύ καταλαβαίναμε τὴν γλῶσσα τους κι αὐτοὶ τὴ δική μας. Λίγο-πολύ ἤξεραν τίς γιορτές μας, πότε καί ποιές μέρες γιορτάζαμε, πότε καί ποιές μέρες δέ γιορτάζαμε. Ξέρανε ποιές μέρες νηστεύαμε καί ποιές δέ νηστεύαμε κι ἀνάλογα κανόνιζαν τό σφάξιμο τῶν ἀγελάδων, βοδιῶν καί προβάτων των. Στό Ραμαζάνι των τοὺς στέλναμε φιλοδωρήματα ἀλμυρά καί σαλάτες.

Πολλές φορές κλαδεύανε τὰ κλήματά μας καί τὰ δενδρική μας χωρὶς νά μᾶς ρωτᾶνε οἱ Τούρκοι μας, καί τοῦ χωριοῦ μας καί τῆς Γούρνας μας, καί πολλές φορές ἀπὸ τὴν Πόλη στέλνανε οἱ δικοὶ μας χαρτσηλίκι στοὺς γειτόνους μας Τούρκους κατὰ τό Μπαγράμι των. «Ἔχουμε», λέγαμε, «τεκληψιζλίκι ἀνάμεσά μας» (= ἔχουμε τό θάρρος μεταξύ μας).

Τοὺς προσκαλούσαμε, τὸν γυναῖκειο κόσμο, στοὺς γάμους μας κι ἔρχονταν νά μᾶς χαιρετήσουν στὰ σπίτια μας μέ δῶρα στίς ὀνομαστικές μας γιορτές καί στό καλωσῶρισμα μας ὅταν ἐρχόμασταν ἀπὸ τὴν Πόλη καί στό κατευόδωμά μας ὅταν φεύγαμε γιὰ τὴν ξενητεία.

Τακτικά, ἡ Χανιφέ ἀπλά, γυναῖκα τοῦ χότσα Ὁσμάν ἐφέντη, ἔρχονταν στό σπίτι μας ἢ πῆγαινε στό σπίτι τοῦ γείτονα της Γιαχνή Βασίλ' καί μᾶς ἀνοίγε μπακλαβᾶ, ἢ μᾶς ἔκοφτεν «μαντήδια» καί πολλά σπίτια φωνάζανε, καλοῦσανε τὴ Φετίκ νά κάμῃ τὰ βρασίματά τους, νά τοὺς βράσῃ δηλαδή τό μούστο τοῦ σταφυλιοῦ καί νά τοὺς κάμῃ μπεκμέζ (= πετμέζι), λεντσέρια (= κομπόστα), λάπος (= μουσταλευριά) καί «κοφτάρια» (= μουσταλευριά μισόστεγνη καί κομμένη σέ κανονικά κομμάτια). Δέν κρύβονταν ἡ συμπαθητικιά Φετίκ ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς ἄντρες καί πάντα μᾶς μιλοῦσε στή γλῶσσα μας.

Τὰ πρὶν τοῦ πολέμου τὰ χρόνια ἡ Τουρκάλα Λελῆ γυρνοῦσε στὰ χριστιανικά τὰ σπίτια, εἴτε γιὰ δουλειά εἴτε γιὰ νά ζητήσῃ κάτι καί φλυαροῦσε καί κάθε Χριστιανὴ πού γυρνοῦσε ἀπὸ σπίτι σέ σπίτι καί φλυαροῦσε τὴ λέγαμε «χωριοῦ Λελῆ»: «ποῦ ἦσουν χωριοῦ Λελῆ; ποῦ ντέλλεσαι καί κεβεζελεντᾶς<sup>1</sup> χαθεῖς ἀ σὴ μέσ'...» (= ποῦ ἦσουν χωριοῦ-Λελῆ, τριγυρίστρια, ποῦ γυρίζεις καί φλυαρεῖς; χάθηκες ἀπὸ τὴ μέση).

Ἐκείνην πού θέλανε οἱ γυναῖκες νά χαρακτηρίσουν ὡς ἀνόητη τὴ λέγανε «ντελῆ Οὐμουσέ». Ἡ Οὐμουσέ ἦταν μιά ἀνόητη Τουρκάλα πού τὴν παντρεύτηκε ἓνας ἐξιsla-

μισθείς ρωμιός Συνασίτης: «Χήρα καί συντελῆ Umussé! καλά-καλά ἡ ντελῆ Οὐμουσέ!» (= χαμένη καί σύ τρελλή Οὐμουσέ! ἀκριβῶς ἡ τρελλή Οὐμουσέ!).

Ὁ Τομπίλης, ἓνας κοντός, στρογγυλός γέρος Τοῦρκος, μέ πολύ κοντά γένεια καί «τσαχάλια» (= γαλανά) μάτια, μ' ἓνα φέσι στό κεφάλι ἀκαλούπωτο (= ἀσιδέρωτο) καί μ' ἓνα κοντό «σαλβάρι» (= βράκα) μπαινόβγαίνει λέφτερα στά χριστιανικά τά σπίτια καί πουλοῦσε «κλωθᾶρες», «κερμένια», «ἀδράχτια» καί «γερπαδιοῦ σαμσάδια», μᾶς ἄφησε στή γλῶσσα μας τό ἐπίθετο «τομπίλης» πού σημαίνει ἄνθρωπος κοντός, χοντροός καί στρογγυλός.

Ὁ Παπα-Βασίλης, ὁ μεγάλος, τούς δάνειζε καί πολλές φορές τού, χάριζε τό σπορικό σιτάρι καί τούς φίλευε συχνά στό σπίτι του τούς Τούρκους καί ὁ Χασάναγας ὁ Νικόλας δέν ἔκαμνε διάκριση μεταξύ Τούρκων καί Ρωμιῶν ὅταν κρυφά τή νύχτα ἔρριχνε, καί αὐτός καί ἡ γυναῖκα του, «τόπια», ὕφαντά στά φτωχικά σπίτια.

Ὅταν οἱ γενησαρῆδες ἔρχονταν στό χωριό γιά χαράτσι καί παιδομάζωμα, ὁ Χατοῦ Κωσταντῆς, ἓνας ἀπό τούς εὐεργέτες τοῦ χωριοῦ μας, ἔκρυβε τά δύο του ὁμορφα κορίτσια στό σπίτι τοῦ πατέρα τοῦ Κιαβούρ Χατοῦ<sup>2</sup>, πού τά δύο σπίτια ἦταν γειτονικά καί συγκοινωνοῦσαν μέ μιά κρυφή σήραγγα λαξευτή, ἀλλά καί ὅλοι οἱ χωριανοί τό ἴδιο θά ἔκαμναν, ἐκτός ἀπό κεινούς πού προτιμοῦσαν τά τρόσα ὡς πιά «σίγουρα γιά κάθε ἐνδεχόμενο...»

Ὅταν στά 1895 πέθανε ὁ πατέρας μου ὁ Νικολάκης, ὁ Τοῦρκος φίλος του χότσας Ὁσμάν ἐφέντης, ἀνέβηκε στόν μινಾರೆ<sup>3</sup> τοῦ τσαμιοῦ τῶν Τούρκων καί «φώναξε σελέ» (= εἶπε φωνάζοντας τόν ἐπικήδειο, ἄς ποῦμε) καί ἔκλαιε σάν παιδί κάθε φορά πού ἀνέφερε τό ὄνομά του. Ὁ πατέρας μου τόν βοήθησε νά διοριστῇ ὑπάλληλος στήν Dette Publique στό Κάστρο. Ὁ γείτονάς του ὁ Χατσέφεντης, ἦταν ἐκεῖνος πού μᾶς βοήθησε νά βγοῦμε σῶοι καί ἀβλαβεῖς ἀπό τή μανουῖρα τοῦ καϊμακάμη τοῦ Κάστρου καί τήν προδοσία τοῦ Ἀποστόλη Καρατσά στά 1921.

Μικροί, 7 ἕως 10 χρόνων παιδιά, πηγαίναμε στή Ζολῶτα ἐμεῖς τά χριστιανικά παιδιά τοῦ μαχαλά μας καί βόσκαμε τ' ἀρνιά μας μαζί μέ τά τουρκόπαιδα τοῦ μαχαλά μας: τόν Βεζύρ, τόν Γινούζ, τόν Μουχουτίν, τήν Κουτσερία, τόν Τσίνογλαν, τήν Ντελῆ Χατσά τ' ἀρνιά, τά νερά, τό χῶμα, τά λουλούδια, τό χορτάρι, τό χιόνι, ὁ χειμῶνας, ἡ χειμωνιάτικη ζωή μᾶς ἔκαμναν ἄλλους τύπους ἀνθρώπων: μᾶς ἐξημέρωναν, μᾶς ἀδέλφωναν, μᾶς ἔνωναν...

Μετά 13 χρονῶν ξενητιά, μέ τόν ἐρχομό μου στό χωριό ἦρθαν νά μέ καλωσωρῶσουν ὁ Μουχουτίνης, ὁ Βεζύρης, ὁ Μεμεταλῆς, ἡ Κουτσερίφ. Ζήτησα νά διῶ τόν Τζι-

νογλαν, πού μαζί του πήγαμε κρυφά ἀπό τό σπιτικό μας νά πανηγυρίσουμε στήν Ἀφελή τήν Παναγιά καί νά φᾶμε πανηγυριοῦ πιλέφ (= πιλάφι). Μοῦ εἶπαν πῶς πέθανε ἀπό τῦφο, εἶδα ὅμως καί χαιρέτησα τή μάννα του τήν Πενπέ. Μόλις μ' ἀντίκρυσε ἔκλαψε. Ἦξερε τούς φιλικούς μας δεσμούς.

Αὐτή ἡ κατάσταση ἄλλαξε ἄξαφνα μέ τήν μεταπολίτευση τοῦ 1908 καί τούς Βαλκανικούς πολέμους. Δέν εἴχαμε πιά ἐμπιστοσύνη ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοῦ. Κρατούσαμε βέβαια τήν ἡρεμία μας ἀλλ' «ὁ διάβολος σέμην ἄλλο ἀπέσω μας καί ἀπέσω του» (= ὁ διάβολος μπῆκε πλέον μέσα μας καί μέσα τους), καί ὅπως ἔλεγαν οἱ γειτόνοι μας ὁμογενεῖς Καστερνοί ἀλλά καί αὐτοί οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι: «Turqune aryani chichti» (= τοῦ Τούρκου τό ἀριάκι φούσκωσε) καί ὁ Α' Παγκόσμιος Πόλεμος ἔθεσε τό ζήτημα μας ἐπὶ τάπητος: «γιά νά τουρκέφουμ' μέ τόν Παπα-Ἐφτύμ', γιά νά πάρη τά «πηρτιά» μας καί ν' ἀραλατήσουμε (ἢ νά πάρουμε ὅλα τά κινητά μας καί νά ξεκουμπιστοῦμε).

Γένηκε τό δεύτερο. Καλά ἢ κακά θά τό κρίνῃ ἡ Ἱστορία...

Ὅμως... καί τώρα ἀκόμη, πού βρισκόμαστε στήν Ἑλλάδα καί ἄλλαξεν ὁ κόσμος μας καί τό περιβάλλον μας, θυμούμαστε πάντα τούς Τούρκους μας, «τούς Ἀγαρηνοῦς», καί κάθε φορά πού πηγαίνει κάποιος μας νοσταλγός στίς χαμένες μας πατρίδες, μέ ἀγάπη καί λαχτάρα μᾶς ὑποδέχονται ἐμᾶς τούς «κιαβούρηδες τους», ἐμᾶς τούς ἄπιστους των.

Καί τά δύο αὐτά ἐπίθετα τοῦ μίσους καί τῆς ἔχτρας: «ἀγαρηνός» καί «κιαβούρ», ἔχουν χάσει τήν ἀρχική τους σημασία καί ἔλαβαν τή σημασία τῶν σημερινῶν ἐπιθέτων μας «καράβλαχος», πού μεταχειριζόμαστε ἐμεῖς ἐδῶ γιά τούς ἐλλαδίτες Ἑλληνες καί «παλιοπρόσφυγας» πού μεταχειρίζονται οἱ Ἑλλαδίτες γιά μᾶς ὅταν μαλώνουμε.

Ἀντιγράφω ἐδῶ μιά κάρτα τοῦ συγγενοῦς μου ἀρχιτέκτονα Νίκου Ζουμπουλίδη πού μοῦ τήν ἔστειλε τόν Ἰούλιο τοῦ 1957 ἀπό τήν παλιά μας Συνασό:

«Ἀγαπητέ Σεραφεῖμ,

Σηκώθηκα σήμερα τό πρωτ' ἀπό ἓνα θαυμάσιο ὕπνο πού ἔκανα στό σπίτι τοῦ Γιαρχᾶ. Μέ περιποιήθηκαν οἱ παλιοί φίλοι καί ἐδέχθημεν, μέ κλάμματα ἐξ ἀμφοτέρων μας, μεγάλην φιλοξενείαν. Σὺ εἶσαι ὁ ἀξέχαστος τῆς πατρίδος ὅλης. Μέ ρωτοῦν γιά σένα καί τήν οἰκογένεια τῶν Ρίζων. Τό σπίτι εἶναι ὅπως τό ἄφησες καί τοῦ Χαΐτα καί τοῦ Γιαρχᾶ τό ἴδιο, τό δικό μας δέν ὑπάρχει πλέον. Θά ἔλθω νά τά ποῦμε καί τοῦ χρόνου νά ἔλθουμε μαζί.

Σημειώσεις

1. *Κεβεζελεντᾶς, κεβεζελίγια* (= φλυαρίες) και *κεβεζές* (= φλύαρος). Λέξη τούρκικη. «Γιατί είσαι κεβεζές, αγαπᾶς τα τᾶ κεβεζελίγια;» (= Γιατί είσαι φλύαρος, αγαπᾶς τίς φλυαρίες;)
2. *Κιαβούρ Χατοῆς*: ἦταν ἓνας Τοῦρκος 55 χρονῶν στά δικά μου τᾶ παιδικά τᾶ χρόνια. Νοίκιαζε τό χά-νι τοῦ χωριοῦ. Τό σπίτι του ἦταν στό Γενῆ μαχαλᾶ κι αὐτός καί τᾶ μέλη τῆς οἰκογένειάς του ἤξεραν καί μιλοῦσαν μαζί μας ἑλληνικά πού γι' αὐτό οἱ Τοῦρκοι τόν ὀνόμασαν Κιαβούρ Χατοῆ. Κι ἐμεῖς ἔτσι τόν ὀνομάζαμε.
3. *Μιναρέ*: ἦταν ἓνα ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ μουσουλμανικοῦ τσαμιοῦ ὅπως σ' ἐμᾶς ἦταν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ἐκκλησίας τό καμπαναριό. Στό μιναρέ ἀνέβαινε ὁ χότσας καί καλοῦσε τοὺς πιστοὺς σέ προ-σευχή, ἀπὸ τόν μιναρέ ὁ χότσας διαλαλοῦσε τόν θάνατο ἐνός πιστοῦ.

Ντερέμπεης σημαίνει κατὰ κυριολεξία, τῆς κοιλάδας κύριος καί μεταφορικά φευ-δάρχης, τιμαριούχος. Εἶναι σύνθετη τούρκικη λέξη ἀπὸ τό ντερέ πού σημαίνει χαράδρα, κοιλάδα καί μπέης πού σήμαινε ἀρχηγός, ἀφέντης, κύριος. Εἶναι παλιός τούρκικος φυ-λετικός τίτλος. Στά νεώτερα χρόνια τόν τίτλο μπέη τόν προσθέταμε μπροστά στά ὀνό-ματα τῶν νέων κι ἐγγράμματος Τούρκων καί ποτέ τῶν Ρωμιῶν, ἐνῶ τό ἐφέντη τόν δίδαμε στοὺς ἡλικιωμένους ἐγγράμματους Ρωμιούς καί Τούρκους.

Τό ντερεμπειλίκι στά παλιά τᾶ χρόνια ἦταν φεουδαρχία-τιμαριωτισμός-χωροδεσπο-τισμός. Ἦταν ἓνας στρατιωτικοκοινωνικός θεσμός. Οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζάντιου καί οἱ ἀντιγράφωντες αὐτοὺς Σουλτάνοι καί Ρούμ τοῦ Ἰκονίου καί οἱ Σουλτάνοι τῶν Ὀσμανλήδων, παραχωροῦσαν εἰς τοὺς φίλους καί βοηθοὺς των μεγάλες ἐκτάσεις καί χωρία ὁλόκληρα ἐναντι στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν των. Τίς ἐκτάσεις αὐτές, πού τίς νέ-μουνταν οἱ ντερεμπέηδες κατὰ τό στήν Ἑλλάδα σύστημα τῶν κολλήγων, ἀναλαμβάναν καί νά τίς διοικοῦν, νά ἐπιστρατεύουν τόν κόσμο στόν πόλεμο, νά ἐπιβάλλουν φόρους καί νά τοὺς παίρνουν καί νά ἀπονέμουν δικαιοσύνη.

Στό τέλος οἱ ντερεμπέηδες ἐξαφανίστηκαν στήν Τουρκία εἴτε καταδιωγμένοι καί θανα-τωμένοι ἀπὸ τό Κράτος γιατί ἀντέδρασαν κι ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τοῦ Κράτους, εἴτε πέθαναν εἰρηνικά καί τᾶ κτήματά τους τᾶ μοιράστηκαν οἱ κληρονόμοι των, εἴτε γιατί που-λήθηκαν ἢ μεταβιβάστηκαν στοὺς γύρω καλλιεργητές ἀπαλλοτριούμενα ἀπὸ τό Κράτος.

Οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες, οἱ τσιφλικᾶδες, δέν ἔπαφαν νά ὑπάρχουν στήν Τουρκία, ἀκόμα καί στά χρόνια μας, ἀλλά οἱ γαιοκτῆμονες δέν ἦταν πιά ντερεμπέηδες, τιμα-ριούχοι, χωροδεσπότες, ἀλλά ἀπλοί πολῖτες τσιφλικᾶδες χωρίς, ἐννοεῖται, νά παύσουν νά ἐπηρεάζουν τίς τοπικές Ἀρχές μέ τρόπο ὅμως, χωρίς πλέον νά φαίνονται.

Τό ντερεμπειλίκι στή γλῶσσα μας καί στή γλῶσσα τῶν Τούρκων πῆρε τήν ἴδια ση-μασία πού εἶχε καί τό ἐπίθετο Σαχπάζας τοῦ χωριοῦ μου, σάν μακρυνή ἀπήχηση τῆς ἱστορίας του, τοῦ δυνάστη, τοῦ κακοῦ καί ἄδικου καί κλέφτη δυνάστη. «Ἐτοῦτα τᾶ ντε-ρεπεγ'λίγια σέ μένα δέν περνοῦν! Ἀγμε ποῖκε τα ἐκεῖ πού περνοῦν» (= αὐτές ἐδωνά οἱ ἀθλιότητές σου σέ μένα δέν ἔχουν πέραση, πῆγαινε νά τίς κάμης ἐκεῖ πού τίς ἀνέχο-νται). «Τί παγηρτᾶς κι ἀφρίζεις! Ντερέμπεγης κόπεις!» (= Γιατί φωνάζεις κι ἀφρίζεις! Ντερέμπεγης μοῦ γένηκες!).

Τῇ λέξη τιμαριούχος πού ἔχει τήν ἔννοια ντερέμπεη, στό χωριό δέν τῆνέ ξέραμε. Τήν

διεβάζαμε στά βιβλία. Τιμάρ εάν θυμούμαι καλά, είναι λέξη περσική. Σημαίνει περιποίηση, φροντίδα, πρόνοια. Τήν μεταχειριζόμαστε στό χωριό κατά τό χτένισμα, σκούπισμα και ξύσιμο του ἄλλογου ἢ του γαϊδουριού. «Σάχα-σάχα τό γασαγκού ὁ Ἀβνίς φκιάν τιμάρ τᾶλλογο» (= ἠχολογώντας τό ξύστρο ὁ ἵπποκόμος Ἀβνίς κάνει περιποίηση στό ἄλλογο).

Εἶχαμε ἐπίσης τίς σύνθετες λέξεις «τιμαρχανᾶς» καί «τιμαρχανατσᾶς», πού ἡ πρώτη σημαίνει: Πρόνοιας σπίτι-φρενοκομεῖο κι ἡ δεύτερη: ὁ προνοητής τοῦ σπιτιοῦ-φρενοκόμος. «Ἐδῶ, τέκνο μ' τιμαρχανᾶς δέν ἔν: ἄγ με κιᾶλλοκία» (= ἔδῶ, παιδί μου, δέν εἶναι φρενοκομεῖο, πήγαινε παραπέρα). «Κρῖμα ὁ Παντελῆς τζᾶνσεν καί πῆγαντον σό τιμαρχανᾶ» (= κρῖμα ὁ Παντελῆς τρελλάθηκε καί τόν πήγαινε στό φρενοκομεῖο).

### Ὁ Σαχπάζας

Μακρυνή ἀπήχηση τῆς ἱστορίας μας ἦταν κι ἡ παράδοσή μας πώς εἶχε καί τό χωριό μας τόν ντερέμπεή του: τόν Σαχπάζα.

Βέρος Τοῦρκος ἢ ἐξισλαμισμένος χριστιανός ἦταν ὁ Σαχπάζας καί ἀπό ποῦ κατὰ γουνταν δέν τό ξέρουμε. Κατά τήν παράδοση πού μᾶς διηγούνταν οἱ γέροντες κι οἱ γερόντισές μας ὁ Σαχπάζας εἶχε τό σπίτι του, «τό γονάχη τ'» (= τήν ἔδρα του – κι ἔδῶ στήν Ἑλλάδα τά σπίτια τῶν τσιφλικᾶδων «κονάκι» τά λένε) στό Λουλᾶ τόν μαχαλᾶ, στά σύγχρονα τά σπίτια τοῦ Ἀνάσουγιου, τοῦ Σέρλίσσας καί τοῦ Δζιγγλῆ.

Ἀδικοῦσε Χριστιανούς καί Μουσουλμάνους, τούς ἔπαιρνε τήν ἐσοδεία τους, ἡ νύφη μετά τό γάμο ἔπρεπε πρώτα νά ὀδηγηθῇ στόν Σαχπάζα «νά φιλήσ' τό σέρι τ'», δέν μπορούσε κανεῖς νά ταξειδέψῃ χωρίς τήν ἄδειά του κι ὅταν ἐπέστρεφαν οἱ Χριστιανοί ἀπό τήν Πόλη θά ἔπρεπε νά τοῦ φέρουν δῶρα. «Τά δοσίματα» (οἱ φόροι) τᾶκαψαν ὅλα στήν σόμπα. Τό σπίτι αὐτό στά νεώτερα χρόνια, ἀγοράστηκε ἀπό τόν Στέφανο Λαζόπουλο.

Ἡ ἐπιτροπή, λέγει ἡ παράδοση, πού πῆγε στήν Πόλη ἤλθε σέ συνάφεια μ' ἕναν δικό μας πατριώτη Τοῦρκο πού ἦταν στό παλάτι τοῦ Σουλτάνου. Ὁ πατριώτης μας αὐτός κατόρθωσε νά εἰσακουστοῦν οἱ δικοί μας καί φυσικά ἐπειδή ἡ πολιτική τοῦ Παλατιοῦ ἦταν τότε νά τούς ξεκάμῃ ὅλους τούς ντερεμπέηδες πού βασάνιζαν τόν κόσμον κι ἀντιτίθονταν κι ἀντιδρούσαν στό Παλάτι, «τό φερμάν' δέν ἄργησε νά βγῇ».

Πῆγε στό χωριό ξαφνικά ὑπάλληλος παλατιανός μέ «φερμάν' σό σέρ'» (= μέ σουλ-

τανική ἀπόφαση μαζί του). Τό «φερμάν' λέγησεν» (= τό φερμάνι ἔλεγεν) διάτασεν πώς εάν τά ὅσα μαρτύρησαν καί κατέθεσαν «οἱ Ρούμ» ἦσαν σωστά κι ἀληθινά «νά κοπῇ τοῦ Σαχπάζα τό κεφάλ'».

Πραγματικά, κατόπιν ἐξέτασης κι ἔρευνας, ἀφοῦ τοῦ πῆραν ὅλα του τά λεφτά, κατὰ τήν παράδοση «ἡῦραν ἕνα χαζνέ<sup>1</sup> φλωριά»· «ἀφοῦ τούς τάγισε καί τούς πότισε» ὁ Σαχπάζας ἀποκεφαλίστηκε μέσα στό χαμάμι του καί «τό κεφάλι τ' ἔπηξάν το σ' ἕνα τσερέκ» (= καί τό κεφάλι του τό κάρφωσαν σ' ἕνα λοῦρο λεπτό καί δύο μέτρων μακρουλό) καί τό μετέφεραν ἐπιδεικτικά στήν Πόλη.

Αὐτή εἶναι ἡ περί Σαχπάζα παράδοσή μας. Ὡς ἐνθύμιο δέν μᾶς ἔμειναν ἀπό τήν ἱστορία αὐτή παρά τό ἐπώνυμο, «τό λογάπ'» πού δόθηκε σέ μιᾶ φτωχιά οἰκογένεια, ἡ οἰκογένεια τοῦ Σαχπάζα, πού οἱ ἀρχηγοί της καταδικάζονταν συχνά γιά μικροκλοπές καί τό ἐπίθετο «σαχπάζας» στή γλώσσα μας πού σημαίνει κλέφτης, ἔξυπνος καταφερτοῦς κλπ. «Μὴν ἴσης πολύ ἐμπιστοσύνη σό Χρῆστο! κι ἐτός ἕνας σαχπάζας ἔν» (= Μὴν ἔχῃς πολύ ἐμπιστοσύνη στόν Χρῆστο, κι αὐτός ἕνας κλέφτης εἶναι).

Δέν ξέρω εάν καί ἡ τούρκικη λέξη chahbaz-σαχπάζ (= ζωηρός, εὐκίνητος) καί τό ρῆμα chahbazlanmaque – σαχπαζλανμάκ (= εἶμαι εὐκίνητος, ζωηρός), ἔχουν τήν προέλευσή τους ἀπό τόν δικό μας τόν Σαχπάζα. Τεῖνω νά πιστέψω πώς μετά τόν ἀποκεφαλισμό τοῦ Σαχπάζα οἱ οἰκισμοί μας γύρω ἐνώθηκαν, μοιράστηκαν τά χωράφια καί τά χτήματά του κι ἀπό τότε τό χωριό ἄρχισε νά ἐνοῦται καί νά λέγεται «Ἡ Συνασό» καί νά δῇ μέρες καλές.

Στό χωριό μας ἦταν γνωστός κι ἀναφέρονταν ἕνας ντερέμπεης Χοζάνογλους «κι ἡ ζωή σ' ἦτον σό σέρι τ'». Κατά τήν παράδοση δέν φαίνεται ὅτι ὁ Σαχπάζας ἦταν ντερέμπεης καί τῶν ἄλλων χωριῶν τῆς Γούρνας μας.

Τόν τίτλο τοῦ περίφημου τῆς Περσίας Σάχη (Σουλτάνου) Ἀππᾶς πῆρε κατὰ τόν 16ο αἰῶνα (1680-1725), δηλαδή ὁ Σαχπάζας μας θά ἦταν δυνάστης τήν ἴδια χρονολογία μέ τόν Σάχη τῆς Περσίας. Τοῦ ἔδωσαν οἱ ὑποτελεῖς του τό ἐπίθετο αὐτό γιά νά ἐκφράσουν τό πόσο μακρῶ καί πόσο μικρός καί ἀπαίσιος ἦταν σχετικά μέ τόν μέγανον ἐκεῖνο Σάχη.

Τῶνομά του τό κύριο δέν τό ξέρουμε. Οἱ Χριστιανοί μας, μόλις ἄρχισαν νά συνέρχονται ἀπό τά δεινά τῶν λογῆς λογῆς ἐπιδρομῶν μέ τήν καταδίωξή των ἐκ μέρους τοῦ τακτοποιημένου καί στερεομένου σιγά σιγά Ὁσμανικοῦ Κράτους, κατὰ τήν παράδοση σκέφτηκαν νά ἐνεργήσουν στήν Πόλη γιά νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τόν Σαχπάζα. Δέν μᾶς

παρέδωσαν ή παράδοση τά όνόματα τών πατριωτών πού πήραν τήν πρωτοβουλία νά πάνε στήν Πόλη. Οί μακαρίτες Ίωάννης Χατσηγαβρίλης καί Μουχάλης Χατσηγιωσήφης μου έδωσαν δύο όνόματα οίκογενειών: του «Ταντηρτοση καί του 'Ακρίτ' 'Αδάμ» πού πρωτοστάτησαν. 'Αφού έλαβαν άδεια άναχώρησης από τόν Σαχπάζα έφυγαν γιά τήν Πόλη.

Ό Στέφανος Λαζόπουλος ό μακαρίτης, κι ό κ. Μηνᾶς Σταυρόπουλος μου έγραφεν από τήν Πόλη ότι του είπεν αυτόπτης μάρτυρας πώς οί χωριανοί μήν υποφέροντας τόν Σαχπάζα αποφάσισαν σέ κρυφή συνεδρίαση νά στείλουν «κρυφᾶς» τήν απομάκρυνσή του από τό χωριό. Έκαμαν γι' αυτό πρακτικό, ανάλαβαν τά έξοδα τής μετάβασης κι έφυγεν ή έπιτροπή «κρυφᾶς» (κρυφίως).

Τό «πρακτικό» αυτό τό βρήκε μέσα σέ μία ντολάπα μία παρέα νέων πού διασκεδάζε τό χειμῶνα, κατά τίς γιορτές τής Πρωτοχρονιάς, στό σπίτι τότε του Μακρόγλου του Βασίλη, προύχοντα του χωριού. Δέν έδωσε σημασία ή παρέα στά χαρτιά πού βρέθηκαν στήν ντολάπα καί στά μέρη τών Φαράσων, έξ ὧων άκουσα από τούς δικούς μας καί τούς Τούρκους, επαναστάτησε αυτός έναντίον του Σουλτάνου καί ότι αυτός κι οί ὅπαδοί του θανατώθηκαν.

Τραγουδοῦσαν μάλιστα στό χωριό μας, ακόμα καί στά δικά μας τά χρόνια, αυτό τό τραγούδι του Χοζάνογλου πού μου τό τραγούδησεν ή κ. Χριστίνα Σαραντίδου:

#### Μετάφραση:

Άνέβηκα στοῦ Χοζάνη τό βουνό,  
τό βουνό, γονατιστός-γονατιστός,  
οί πληγές μου μάτια-μάτια γένηκαν  
τόν χειροῦργο περιμένοντας.

#### Ρεφράιν

Άμάνι, αγάπη μου, πρόσεχε κι έλα  
Άπ' τούς άντάρτες κι άρματωλούς πρόσεχε κι έλα.

#### Σημειώσεις

1. Χαζνέ: Είναι λέξη άραβοτουρκική. Σημαίνει χτιστή ή λαξευτή στά μέρη μας δεξαμενή νερού. Έδώ σημαίνει τόπος όπου φυλάσσονται τά χρήματα, θησαυροφυλάκιο. Χαζνεϊλουμαγιοῦν, σημαίνει αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο. Χαζνετάρ, σημαίνει θησαυροφύλακας.

#### «Παίζουν κορίτσ'»

Οί Τούρκοι, οί άντρες, γιά λόγους θρησκευτικούς, εκτός από τό σπιτικό τους χαρεμλήκι δεν είχαν τή χαρά νάρχουνται σέ συνάφεια σέ συγγενικά ή φιλικά ή γειτονικά σπίτια μέ τόν γυναικωνίτη καί μέ τόν γυναικόκοσμο. Κι αν στή χάση καί στή φέξη έρχονταν σέ συνάφεια, μόνο δύο μάτια μυστηριώδικα θά έβλεπαν από τό σκεπασμένο πρόσωπο τής γυναίκας πού θά τούς μιλούσε. Διψούσαν γυναίκα ὅχι τόσο από αισθησιακή ανάγκη ὅσο από αισθητική, πράμα πού κανείς δέν τό πίστευε λόγω τής προκατάληψης ότι οί Τούρκοι είναι γυναικάδες.

Ό φίλος μου καί συνταξιῶτης μου Τούρκος ποιητής Άχμέτ Χασήμ μου έλεγε μέ καῦμό: «Σεραφείμ! έσείς οί Χριστιανοί είστε ευτυχισμένοι άνθρωποι. Χαίρεστε τή γυναίκα από αισθητικῆς πλευρᾶς πλέρια. Η φωνή της, οί κινήσεις της, τά μάτια της, ή ὁμιλία της, ό χορός της καί τό κλάμα της ακόμα είναι ποίηση. Νά γιατί είστε πολιτισμένοι, καί γι' αυτό κι εμεῖς εἴμαστε άγρίμια...».

Κάθε χωριό, σ' ἐμᾶς ἐκεῖ στήν Άνατολή, είτε απόλυτα τούρκικο, είτε μικτό, Τούρκοι καί Ρωμιοί, είχε τούς Τούρκους έφένδες του, τά παλληκάρια του τά ζωηρά. Όταν λοιπόν οί έφένδες βλέπανε στό χωριό τους ή σέ άλλο χωριό καμμία γυναίκα Τούρκισσα ή κανένα κορίτσι τούρκικο ζωηρό καί καταλάβαιναν ότι μπορούσε νάλθη μαζί τους συνεννοούντανε κρυφά μαζί της κι άξαφνα μία μέρα «βγάλησқан την só βουγ'νί» (= τήν ανέβαζαν στό βουνό), τήν άρπαζαν τάχα μέ τά ντουφέκια, μέ τίς χαντσάρες καί τήν ὠδηγοῦσαν ή σέ σπίτι φιλικό, πάντα υπό τήν φύλαξη καί προστασία του άρχηγού καί μακριά από τά μάτια τής τσάνταρμας (=χωροφυλακή).

Τήν εβδομάδα μία ή δυό φορές κάποτε καί περισσότερες νύχτες, ανάλογα μέ τήν άπασχόληση τών παλληκαριῶν, γιατί τίς μέρες είχαν δουλειές, ό έφές ὠδηγοῦσε τό κορίτσι σ' έναν κρυφόν ὄντᾶ του χωριού του ή σ' ένα απομακρυσμένο τουράχ, σάν τά τουράχια του Βουνού τής Παναγιᾶς κι έρχονταν ὀπλισμένοι οί φίλοι, ή παρέα τής άρπαγῆς, καί «όγ'νατντούρντανάν την» (= τήν χόρευαν, τούρκικα oynat-dirmaque = κάμνω καί χορεύει) ἴσαμε τά ξημερώματα, εάν δέν τούς γίνονταν κανέναν αίφνιδιασμός από τήν χωροφυλακή ή από κανένα αντίπαλο ὄμιλο έφένδων. Τραγουδοῦσεν ένας από δαύτους πού ήξερε νά παίξη τό μουσικό ὄργανο σάζ (έθνικό λαϊκό ὄργανο τών Τούρκων, είδος μαντολίνου πού δέν έβγαζε δυνατή φωνή καί δέν ακούουνταν στόν έξω κόσμο) κι άλλος τόν συνώδευε μέ τό ντέφι, ενώ τό κορίτσι από καιρό σέ καιρό χόρευε μέ

τά ζίλια περασμένα στά δάχτυλα τῶν χεριῶν της καί χτυπώντας τα ρυθμικά σύμφωνα μέ τό τραγούδι καί τόν χορό της, ἄλλοτε προκαλώντας μέ τίς κινήσεις τῆς κοιλιάς της τόν αἰσθησιασμό τῶν ἐφέντων κι ἄλλοτε μέ τίς λεπτές κινήσεις τῶν βραχιόνων, τῆς μέσης καί τῶν ποδιῶν της ἐξανθρωπίζοντας τούς ἐκπληκτοὺς ἐφέντες.

Στό ἀναμεταξύ τοῦ χοροῦ καί τῆς ἀνάπαυλας περνοῦσε ἡ χορεύτρια, κερνοῦσε οὕζο στά παλληκάρια της μέ τό ἴδιο ποτηράκι, ἀδιάφορο ἐάν οἱ περισσότεροι τῶν ἐφέντων ἦσαν συφιλιδικοί. Δέν ἐπιτρέπονταν, νομίζω, σέ κανένα νά τήν ἐγγίση ἢ νά τῆς ἀπευθύνη λόγο ἐκτός τοῦ προστάτου της παλληκαριοῦ πού τήν εἶχε, ὑπό τήν εὐθύνη καί τήν προστασία του.

Συχνά τό κορίτσι τό διεκδικοῦσε κι ἄλλος ὅμιλος ἐφέντων τοῦ ἴδιου χωριοῦ ἢ γειτονικοῦ ἢ μακρυνοῦ χωριοῦ. Οἱ ὅμιλοι αὐτοὶ ἔρχονταν συχνά σέ ἐνοπλη σύγκρουση κι ἡ παρέα πού τήν εἶχε ἐάν ἔβλεπε πώς θά ἔχανε τό παιχνίδι καί θά τῆς ἐπαιρναν τό κορίτσι, ἀλλοίμονο! τό σκότωναν τό κορίτσι.

Πολλές φορές τίς νύχτες, ἐκεῖ πού «ἐπαίζαν» τό κορίτσι, τούς ἔκαμνε πιασκήν (= αἰφνιδιασμό) ἢ χωροφυλακή, τούς συνελάβαινε καί τούς ὠδηγοῦσε μαζί μέ τό κορίτσι στή φυλακή. Καταδικάζονταν οἱ ἐφέντες σέ δύο-τριῶν μηνῶν φυλάκιση, ὅπως καί τό κορίτσι ἢ, ἐάν κρίνονταν ἀθῶα καί θῦμα, τήν παρέδιδαν στοὺς γονεῖς της ἢ στόν ἄντρα της, ὁ ὁποῖος τήν κρατοῦσε ἢ τήν ἔστελεν στοὺς γονεῖς της.

Ἦταν τό ἔτος 1917. Ὁ πόλεμος ἔπαιρνε κι ἔδινε. Οἱ Τοῦρκοι μας ἦταν αἰσιόδοξοι ἀκόμα γιά τό τέλος του. Δέν θυμοῦμαι ἀκριβῶς τήν ἡμερομηνία. Ἦταν καιρός τρύγου. Ἐνα βραδάκι ἔρχεται στό σπίτι μας ὁ Μουρῆς, κλητῆρας τοῦ Δημαρχείου καί μοῦ λέγει πώς: ὁ «Ρεῖς Πρόδρομος ἐφέντης» (= ὁ Πρόεδρος Πρόδρομος ἐφέντης) μοῦ παρήγγειλε νά σᾶς πῶ ὅτι τή νύχτα θάρτη νά σᾶς ἐπισκεφθῇ μέ τόν ἐξοτση Κυριάκο ἐφέντη (= φαρμακοποιό Κυριάκο ἐφέντη) καί σᾶς παρακαλεῖ νά τόν περιμένετε.

Τούς περίμενα. Ἡ ὥρα 8 τῆ νύχτα ἦρθαν κι οἱ δύο γελαστοί καί χαρούμενοι, ὅπως πάντοτε. Μοῦ λένε ἐμπιστευτικά ὅτι «θά πᾶμε νά παίξουμε κορίτς... Μᾶς περιμένουν οἱ Καῖμακάμηδες (Διοικητές) τοῦ Κάστρου, τῆς Ἀβανισοῦ καί τοῦ Νέβσεχρη. Εἶναι κι ὁ Τσάνταρμα Κομαντανῆ τοῦ Κάστρου...». Δέν ἀρνήθηκα νά τούς ἀκολουθήσω, ἂν καί μοῦ φαίνονταν κάπως ἐπικίνδυνο τό πρᾶμα κι ἀπίστευτο. «Θά πᾶμε», μοῦ εἶπαν, «στοῦ Τούρκου Ἰντιρίζ τό σπίτι». Τό σπίτι αὐτό ἦταν πίσω ἀπό τό σπίτι τοῦ πεθεροῦ μου Πολυγενίδη κι ἤξερα ὅτι εἶχε ἓνα μεγάλο ὄντα ὅπου στά παλιά τά χρόνια φιλοξενοῦσε κατά τίς χειμωνιάτικες νύχτες τούς Τούρκους ἀγᾶδες.

Δέν χάνουμε καιρό καί ξεκινοῦμε, ἀνεβαίνοντας τά σκαλοπάτια, πίσω ἀπό τό δρομάκι τοῦ σπιτιοῦ τοῦ πεθεροῦ μου, καί μπαίνοντας στήν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἰντιρίζ μᾶς ὑποδέχεται ὁ Μεμέτης τοῦ Γαρανήχ, γείτονας ἐκεῖ τοῦ Ἰντιρίζ καί δικός μου ἀκόλουθος ὅταν ἐπισκεφτόμουν τά τούρκικα ἀγροτικά χωριά γιά ν' ἀγοράσω σιτάρι, καί εἰδοποιεῖ τήν ἀφίξή μας στόν ἐφέ τῆς παρέας. Βγαίνει ὁ ἐφές ἀμέσως ἀπό τόν ὄντα, μᾶς χαιρετᾷ γελαστός μ' ἓνα τεμενᾶ καί προπορευόμενος μᾶς καλεῖ νά τόν ἀκολουθήσουμε. Μπήκαμε στόν ὄντα. Γιομᾶτος ἀπό καπνό τσιγάρων. Χαιρετοῦμε γελαστοί μέ τεμενᾶ τούς καῖμακάμηδες καί καθοῦμαστε σταυροπόδι ἀπάνω σέ χαλί καί κοντά στόν καῖμακάμη μας, ἴσαμε ἡ ὥρα μία τῆς νύχτας καί «παίζαμε τό κορίτς». Κορίτσι πανέμορφο. Ξανθό, ἀψηλό, μέ μάτια γαλανά, μέ συμπέ στά ματοτζούναρά της (μαύρη μπογιά πού βάφαν οἱ χανούμισσες τά ματοτζούναρά τους), κεκίλια (=μποῦκλες) στοὺς κροτάφους, φορεμένη ἓνα χρυσοκέντητο φερμένε μέ μισοσκεπασμένα τά στήθια της κι ἓνα σαλβάρ (=βράκα), μετάξινο, σκέπαζε τό ὑπόλοιπο σῶμα της. Στά πόδια της φοροῦσε τσοράπια (=κάλτσες) κεντητά καί καλίκια κι εἶχε περασμένα δύο ζίλια στό δεξί χέρι, ἓνα στό μεγάλο δάχτυλο κι ἓνα στό μεσαῖο καί δύο στ' ἀριστερό τό χέρι μέ τήν ἴδια διάταξη, εἶχε δέ καί τά νύχια τῶν (χεριῶν) δαχτύλων της βαμμένα μέ «κηνά», ὅπως κατὰ τήν συνήθειά τους οἱ χανούμισσες βάφανε τά νύχια τῶν δαχτύλων τους.

Τά ζίλια (=κρόταλα) τά κροτοῦσε ὅταν χόρευε κι ὁ κρότος των συμβάδιζε μέ τό ρυθμό τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ ἐφέ καί τοῦ χοροῦ της, ἄλλοτε ἀνάλαφρα, ἄλλοτε βαρειά, ἄλλοτε σιγά κι ἄλλοτε βιαστικά κι ἀνάλογα ἔδινε στό χορό της ἓνα τόνο, ἓνα μπρίο πού ἔκανε τούς ἐφέντες καί τούς ἀγᾶδες μέ στόμα ἀνοιχτό καί τά μάτια καρφωμένα ἀπάνω τῆς Ζεϊνέλ, ἔτσι, ἂν θυμοῦμαι καλά ὀνομάζονταν, νά ζοῦνε σέ κόσμους ὄνειρου καί μακρυνούς.

Στό ἀναμεταξύ σέ κάθε παύση τοῦ χοροῦ ἡ Ζεϊνέλ μᾶς κερνοῦσε μ' ἓνα ποτηράκι, τό ἴδιο πάντα ποτηράκι, οὕζο, τζιμουδιά οἱ ἐφέντες, λές καί μία ἱεροτελεστία γίνονταν. Ἐνα εἶδος café-chantant, θάλεγε κανεῖς, ἀλλά café-chantant οἰκογενειακός, τούρκικος, ἐθνικός, χορός δικός τους, χορεύτρια δική τους, γλῶσσα, ψυχή, τραγούδια δικά τους, ζωή δική τους. Ἴσως γι' αὐτό δέν μπόρεσε νά τό ἐξαφανίσῃ τό Κράτος. Ἴσως γι' αὐτό βρέθηκαν ἐκείνη τῆ νύχτα τρεῖς Καῖμακάμηδες κι ἓνας Διοικητής Χωροφυλακῆς, ἐκπρόσωποι τοῦ Κράτους καί χάρηκαν τῇ Ζεϊνέλ...

## Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀρλώφ κι ὁ ὄντας τοῦ Ἰντιρίζ

Ὁ ὄντας τοῦ Ἰντιρίζ, αὐτός πού παίζαμε τή Ζεϊνέλ, ἦταν μιά αἰθουσα ἀπάνω-κάτω 4x6 μ. διαστάσεων, χτισμένη μέ πέτρα κι ὄχι λαξευτή, εἶχε πρὸς τὸ δυτικὸ τῆς μέρος ἓνα μεγάλο τσάκι μέ δυὸ παράθυρα, μιά πόρτα πού ἔβλεπε στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ ἀπ' ὅπου ἔρχονταν οἱ ἀγᾶδες κι ἄλλη μιά πόρτα στὴν ἀνατολική πλευρά του πού συγκοινωνοῦσε μέ τὸ σπίτι.

Ἡ οἰκογένεια Ἰντιρίζ στά παλιά τὰ χρόνια ἦταν ἀπὸ τίς τὰ πρῶτα φέρουσες οἰκογένειες, στά δικὰ μας τὰ χρόνια ξεπεσμένη καὶ φτωχιά. Ὄταν κατὰ τὸ 1770 γένηκε στὴν Ἑλλάδα ἡ λεγόμενη ἐπανάσταση τοῦ Ὀρλώφ, σ' ὅλο τῆς Τουρκίας τὸ Ἰσλάμ προκλήθηκε ἓνα ξάφνιασμα, μιά συγκίνηση. Κι οἱ Τοῦρκοι οἱ ἀγᾶδες τοῦ χωριοῦ συνήλθαν, ὅπως πάντοτε συνέρχονταν, στὸν ὄντα τοῦ Ἰντιρίζ καὶ πῆραν ἀπόφαση μετὰ τὴν ὁμιλία τοῦ «Χότσα» των νὰ σφάξουν τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ χωριοῦ μας.

Στὸν ὄντα ὅμως αὐτόνα, κάθε φορά πού πηγαιναν οἱ ἀγᾶδες, πήγαινε καὶ κάποιος Ρίζος, φτωχὸς τῷ πνεύματι, γιὰ νὰ πγῇ καφέ, κι ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ρίζων. Ἡ ἐμφάνισή του δέν προκαλοῦσε τοὺς πιστοὺς πού, σύμφωνα μέ τὸ Κοράνιο, τὰ ὄρφανά, οἱ χῆρες, οἱ φτωχοὶ τῷ πνεύματι κλπ. πρέπει νὰ προστατεύονται καὶ νὰ γλυκομιλοῦνται. Ἐκείνη τὴ βραδυὰ τῆς ἀπόφασης βρέθηκε κι ὁ Ρίζος.

Μόλις πάρθηκεν ἡ ἀπόφαση καὶ διαλύθηκε ἡ συγκέντρωση, τρέχει ὁ Ρίζος στοὺς δικούς του καὶ τοὺς λέγει τί εἶπαν καὶ τί ἀποφάσισαν «οἱ ἄπιστοι». Δέν χάνουν καιρὸ οἱ δικοὶ μας. Ἄλλους μέ παρακάλια, ἄλλους μέ δωροδοχίες τοὺς κατευνάζουν καὶ προλαβαίνουν τὸ κακό. Ἀπὸ τότε ὅμως τὸν Ρίζο δέν τὸν δέχονταν στὸν ὄντα, ἔχασε τὸν καφέ.

Αὐτὰ μοῦ τὰ εἶπαν ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Χατζηγαβριήλης καὶ μοῦ τὰ ἐπιβεβαίωσε ὁ Μιχάλης Χατζηϊωσήφ.

### Ὁ Κέλ Μεμέτης

Ἐδῶ θ' ἀναφέρω μιά παράδοσή μας στό χωριό, γιὰ ἓνα συμπατριώτη μας Τοῦρκο, τὸν Κέλ Μεμέτ (= τὸν κασιδιάρη Μεμέτ).

Στά παλιά τὰ χρόνια ἦταν στό χωριό μας ἓνα τουρκάκι πού λέγονταν Μεμέτ. Ἐπειδὴ ἦταν ξυπόλυτος, κακοφορεμένος καὶ κασιδιάρης κέλῃς (= κασιδιάρης, τουρκικά

κέλ = κασίδα καὶ κασιδιάρης) τοῦ κολλήσανε τὸ παρατσούκλι κέλ καὶ τονέ λέγανε Κελμεμέτης καὶ στά κατοπινὰ τὰ χρόνια. Ἦταν λέγανε πολὺ ἔξυπνο, πρόθυμο κι ἔξυπνητικό παιδάκι.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ καιροῦ ἐκείνου τοῦ Κελμεμέτ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀναφέρουν τὸν προύχοντα Ταντηρτσῆ, χαβιαρᾶ στό Γαλατᾶ, πῶς βλέποντας τὸν Κελμεμέτ τόσο καλόβολο καὶ ἔξυπνο τὸν πῆρε μαζί του καὶ κατὰ παράκληση τῶν γονιῶν του τὸν πῆγε στὴν Πόλη. Ἀφοῦ τὸν κράτησε ἓνα διάστημα στό μαγαζί του τὸν παρέδωσε σὲ κάποιους γνωστοὺς του χοτσάδες γιὰ νὰ τοῦ μάθουν γράμματα. Ἀπὸ τότε τὸν Κελμεμέτ δέν τὸν ξαναεῖδανε οἱ ἐνδιαφερόμενοι πατριῶτες μας.

Μετὰ πολλὰ χρόνια μιά μέρα ἔρχονται δυὸ ζαπτιέδες (= χωροφύλακες) στό μαγαζί τοῦ Ταντηρτσῆ καὶ ζητοῦν νὰ μάθουν ἀπὸ τὸν ἴδιο ποιὸς εἶναι ὁ Ταντηρτσῆς. Καταθορυβημένος ὁ Ταντηρτσῆς τοὺς λέγει πῶς «δέν εἶναι ἐδῶ κι ἅμα ἔλθῃ θὰ τοῦ πῇ πῶς τὸν ζητήσανε στό Παπαλῆ (= ἔδρα τῆς Ὑψηλῆς Πύλης) καὶ ὅτι τὸν θέλουν τὸ δίχως ἄλλο». Καταθορυβημένοι οἱ πατριῶτες μας, κατόπι σύσκεψης, ἀποφασίζουν «νὰ σηκωθῇ νὰ πάγ' ὁ μάστορης» στό Παπαλῆ καὶ νὰ ρωτήσῃ γιατί τὸν «θέλουν».

Στό μεταξύ ὁ Ταντηρτσῆς «γράφτ' τὴ διαθήκη τ'», ἀποχαιρετᾶ ὅλους τοῦ μαγαζιοῦ καὶ τῆς γειτονιάς: «σχῶρα με καὶ Θεγὸς σχωρέσ'» καὶ τὴν ἄλλη μέρα νωρίς-νωρίς «σηκώνεται παγαίν' σὸ Παπαλῆ».

Μόλις ἔφτασε στό Παπαλῆ κι εἶπε ποιὸς εἶναι καὶ γιατί ἦλθε, τὸν παίρνουν «ἄρον-ἄρον» χωρὶς θόρυβο καὶ λόγια, τὸν εἰσάγουν «σοῦ Βεζύρ' τὸ Γραφεῖο». Ὁ Ταντηρτσῆς τρέμοντας κάμνει ἓνα ἐδαφιαῖο τεμενᾶ ἐνῶ ὁ Βεζύρης χαμογελῶντας τὸν καλεῖ νὰ κάτση κοντά του. Τοῦ λέγει τοῦ Ταντηρτσῆ ὁ Βεζύρης:

«Μέ γνώρισες ποιὸς εἶμαι ἐγώ;»

«Ὁχι ἀφέντιμ'», τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Ταντηρτσῆς, ξαφνιασμένος ἀπὸ τὸ χαμόγελο καὶ τὸ γλυκομίλημα τοῦ Βεζύρη.

«Ἐγὼ εἶμαι ἀπὸ τὸ χωριό μας τὴ Σινασό. Μέ λέγανε Κελμεμέτ καὶ θυμοῦμαι πάντα τὴ καλωσύνη καὶ τὸ ἀγαλῆχι σου. Βλέπεις ὅτι ἡ καλωσύνη σου ἔφερε καλὰ ἀποτελέσματα. Σέ κάλεσα νὰ σέ ρωτήσω τί ἀνάγκες ἔχει τὸ χωριό μας κι οἱ Χριστιανοὶ μας».

Ὁ Ταντηρτσῆς ἀφοῦ ἡσύχασε κι ἔπαψε νὰ τρέμη, τοῦ ἀπαντᾷ πῶς θὰ συνεννοηθῇ μέ τοὺς πατριῶτες καὶ γρήγορα θὰ ξανάλθῃ νὰ τοῦ πῇ. Διατάσσει ὁ Βεζύρης νὰ τότε πᾶνε στό μαγαζί του καὶ τὸν ἀποστέλλει καβάλλα σ' ἓνα ἄλογο στολισμένο καὶ γύρω ζαπτιέδες.

Οἱ συνεταῖροι τοῦ Ταντηρτσῆ, τό προσωπικό τοῦ μαγαζιοῦ, οἱ πατριῶτες περίλυποι καί «συλλογισμέν'» (= περίφρονες) ἀπό τό κακό πού τούς βρῆκε, ἄλλοι κρύφτηκαν μέσα στά ἄδεια βαρέλια χαβιαριοῦ, κι ἄλλοι ἔξω στους δρόμους, κρυμμένοι στίς γωνιές τῶν σοκακιῶν περίμεναν νά διοῦν τόν Ταντηρτσῆ χειροδεμένο ἢ σκοτωμένο, ὁπότε ξαφνικά προβάλλει γελαστός ὁ Ταντηρτσῆς ἀπάνω σ' ἓνα στολισμένο ἄλογο περιστοιχισμένο μέ ζαπτιέδες.

Τρέχουν τόν ὑποδέχονται, τόν κατεβάζουν ἀπό τό ἄλογο, εἰδοποιοῦν τούς κρυμμένους, καλοῦν τούς γειτόνους πατριῶτες καί τούς λέγει ὁ γερο-Ταντηρτσῆς «τό καί τό» (=τό τί συνέβαινε).

Τήν ἄλλη μέρα καλοῦνται οἱ πατριῶτες ἀπό τόν Ταντηρτσῆ, τούς ἀνακοινώνει τό τί συνέβηκε καί τούς ρωτάει τί νά ζητήσουν. Ἀποφασίζουν νά παρακαλέσουν τόν Βεζύρη Κέλ Μεμέτ νά τούς ἀπαλλάξῃ ἀπό τόν Σαχπάζα καί νά λαφύρῃ «τόν σαλγανά» (=τό φόρο). Δέχτηκε ὁ Βεζύρης Κελμεμέτης τίς προτάσεις τῶν συμπατριωτῶν του Χριστιανῶν κι ἔστειλεν ἐπὶ τούτοις ἀνθρώπους πού τόν ἀποκεφάλισαν τόν Σαχπάζα στό λουτρό μέσα καί πῆγαν τό κεφάλι του, καρφωμένο σ' ἓνα δόρυ ἀπάνω, στήν Πόλη πρός βεβαίωση.

Δέν ξέρω ἂν πραγματικά ἡ παράδοση αὐτή εἶναι δική μας σινασίτικη ἢ τήν πῆραν οἱ Σινασίτες ἀπό τούς Τούρκους τῆς Ἀνατολῆς, πού εἶχαν κι αὐτοί τόν Κελμεμέτη των. Ἡ παράδοση ἡ τούρκικη μᾶς ἔδωσε σέ μᾶς τούς Ρωμιούς καί τούς Τούρκους τό γνωμικό αὐτό «Κελμεμέτ σατραζάμ ὀλτοῦ», πού μεταφορικά σημαίνει: ὅσο κι ἂν προάγεταί τις ἢ ὅσο κι ἂν πλουταίνει, τά κακά συνήθειά του δέν τ' ἀφήνει, ὁ μικρός μεγάλος δέ γίνεται.

### «Κέλ Μεμέτ Σατραζάμ Ὀλτοῦ»

(Ὁ Κέλ Μεμέτης γέννηκε Μέγας Βεζύρης)

Ὅταν Τούρκοι, Ρωμιοί κι Ἀρμένιοι λέγαμε «Mémète Satrazam oldou» (= Ὁ Κελμεμέτης γέννηκε Μέγας Βεζύρης) ἐννοοῦσαμε τούς ἀρριβίστες πού ἤθελαν νά δείξουν πῶς κάτι γενήκανε: πλούσιοι, σοφοί ἢ ἰσχυροί, ἐνῶ ἠθικῶς ἦσαν οἱ ἴδιοι κι ἄς ἦσαν πλούσιοι ἢ σοφοί ἢ ἰσχυροί.

«Μιά φορά κι ἓναν καιρό ἦταν στό χωριό μας... στήν Ἀνατολή ἓνας πατέρας κι εἶχε

ἓνα γιό κασιδιάρικο, ἄσκημο κι ἄτακτο πού ὅλοι τόν ξέρανε καί τονέ λέγανε Κελμεμέτ. Τόν ἐβαρέθηκεν ὁ πατέρας του καί γιά νά τόν ἀπομακρύνῃ ἀπό κοντά του τόν ἔστειλε μ' ἓναν πατριώτη του στήν Πόλη, νά πάγῃ νά γενῇ ἄνθρωπος.

Πέρασαν χρόνια κι ὁ Κελμεμέτης δέν ἔδωσε σημεῖα ζωῆς, ἀλλά κι ὁ πατέρας του ἦταν γι' αὐτό εὐχαριστημένος. Μόνο ἡ καυμένη ἢ μάννα του τόν λαχταροῦσε καί κάποτε-κάποτε ρωτοῦσε τόν ἄντρα τῆς τί γίνεται τό παιδί τους κι αὐτός τή μάλωνε καί τῆς ἔλεγε: «ὦ γυναῖκα τόν μπελά σου θέλεις;»

Πέρασαν χρόνια πολλά κι ὁ πατέρας κι ἡ μάννα τοῦ παιδιοῦ γηράσανε στά καλά κι ὑποféρανε ἀπό γηρατεῖα καί φτώχεια ἐνῶ ὁ Κελμεμέτης κατόρθωσε νά γίνῃ καί Μέγας Βεζύρης.

Μιά βαρεῖα χειμωνιάτικη μέρα χτυποῦν γερά τήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ των. Τούς ἀνοίγει ἡ γρηά τήν πόρτα καί βλέπει νά ὀρθοῦνται μπροστά τῆς δύο-τρεῖς Γενήτσερηδες. «Θέλουμε τόν ἄντρα σου», τῆς λένε, κι αὐτή τούς ὀδηγεῖ στόν ἄντρα τῆς. «Σήκω», τοῦ λένε, «σέ θέλουμε στήν Πόλη, στό Παπαλή. Ἔχουμε ἔτοιμο μουλάρι καί θά σέ πᾶμε».

Καμμιά αἰτιολογία, καμμιά παράκληση τοῦ γεροπατέρα δέν μπόρεσε νά τόν ἀφήσουν ἥσυχο στά γηρατεῖα καί στή φτώχεια του. Ἴσαμε τά γόνατα τά χιόνια, κρύο δυνατό καί βοριάς παγερός.

Μετά πολλούς κόπους καί βάσανα τέλος πάντων, μιά μέρα βαρεῖα τοῦ χειμῶνα φτάνουν στήν Πόλη, στό Παπαλή. Τόν κατεβάζουν ἀπό τό μουλάρι, τόν παίρνουνε καί τόν μπάζουνε στό Γραφεῖο τοῦ Βεζύρη. Τοῦ δίνουνε κάθισμα νά κάτῃ καί φέρνουνε τό μαγκάλι κοντά του γιά νά ζεσταθῇ. Ἀφοῦ συνήλθε λιγάκι τοῦ λέγει ὁ Βεζύρης χαμογελώντας:

«Μέ γνώρισες ποιός εἶμαι, γεροπατέρα;»

«Ὅχι, παιδί μου, πῶς θέλεις νά σέ γνωρίσω ἀφοῦ καί καλά-καλά δέν βλέπω;»

«Εἶμαι», εἶπεν, «ὁ γιός σου, ὁ Κελμεμέτης, κι εἶμαι ὁ Σατραζάμης τοῦ ἀφέντη μας», εἶπε, κομπιαστικά, ὁ γιός στόν πατέρα.

«Ὁ,τιδήποτε κι ἂν εἶσαι κι ἂν γένηκες, πάλε ὁ ἴδιος ὁ Κελμεμέτης εἶσαι, γιατί ἄλλιῶς δέ θά 'στελνες ἀνθρώπους σ' ἓνα τέτοιο βαρύ χειμῶνα μέσα νά μ' ἀρπάξουν καί νά μέ φέρουν, γέρον ἄνθρωπο, στήν ἄλλη ἄκρη τοῦ κόσμου. Μπορεῖ νά γένηκες Σατραζάμης, ἀλλ' εἶσαι Κελμεμέτης, καί πάλε Κελμεμέτης».

Μήπως εἶναι ὁ ἴδιος μῦθος μέ παραλλαγή σκοποῦ;

### Τά τουρκα σπίτια καί οί Τοῦρκοι

«Τά τουρκα τά σπίτια» πού ἦταν στούς μαχαλαῶδες τῶν «Ρούμ», δέν εἶχαν καμμιά διαφορά ἀπό τά τῶν Χριστιανῶν. Εἶχαν τό ἴδιο σχέδιο, τά ἴδια πετροκομμένα ντάμια. Δέν εἶχαν ὅμως τήν ἴδια ἐμφάνιση, τήν ἐμφάνιση τῆς καλοζωίας, τῆς δραστηριότητας τῶν χριστιανικῶν σπιτιῶν. Πιο ἀφήλά, μέ περισσότερα χτιστά δωμάτια, μέ περήφανες ἐξώπορτες καί μέ χρώματα καί μέ σουβαῶδες τά χριστιανικά, λές κι εἴμασταν ἐμεῖς ἀφενταῶδες καί οί Τοῦρκοι μας ραγιαῶδες.

Τά τουρκα τά σπίτια κατά μαχαλαῶδες ἦταν:

Στό Λουλᾶ:

τοῦ Φηρηντοῦ Ὁσμάν  
τοῦ Ντελῆ Durmusse  
τοῦ Ἀλεφέντη ἢ Ντελῆ Χατοῶς  
τοῦ Μπερσέρ Suluman  
τοῦ Ταστοῦ Χαλήλ  
τοῦ Τσαβούς  
τοῦ Χότσα Ὁσμάν ἐφέντη  
τοῦ Χατοσηπραγίμ  
τοῦ Χηρσάν  
τοῦ Μεμουλούκ

Στόν Κάππαλο:

τοῦ Χατοῦ Τομάς  
τοῦ Γαντήρ  
τοῦ Χαμίτ ἐφέντη  
τοῦ Σεγίτ ἐφέντη  
τοῦ Πιστικοῦ  
τοῦ Ἀχτσόγλου  
τοῦ Χατοῦ Μουσταφᾶ  
τοῦ Ἀκηλές ὁ Χουσεΐνης  
τοῦ Φετίχας

Στήν Γαλασᾶ:

τοῦ Γατόγλου  
τοῦ Χασάν Χουσεΐν  
τοῦ Μπόζαγα Μεμίτ  
τοῦ Μουσταφάγα  
τοῦ Κιοσόγλου  
τοῦ Νουρῆ ἐφέντη  
τοῦ Χότσα  
τοῦ Ρετσέα  
τοῦ Ἐλίφας τοῦ Χασάν  
τοῦ Τομσίλ  
τοῦ Μουατσῆρ Σουλμάν  
τοῦ Ἐσμές τοῦ Ἰπραΐμ  
τοῦ Μουσταφέντη  
τοῦ Τοπάλ Ὁμέρ  
τοῦ Ὁσμάν  
τοῦ Βαχετίν  
τοῦ Ντερβίς  
τοῦ Χουλίς  
τοῦ Ταστοῦμεμετ  
τοῦ Μαχμούτης Ρετσέπ ἐφέντη  
τοῦ Ἀχμέτ Γιαζητοῦ Μπεκίρ  
τοῦ Ἀχμέτ Γιαζητοῦ Ἀχμέτ  
τοῦ Κελμεμέτ  
τοῦ Σαπουντοῦ  
τοῦ Σαΐτ ἐφέντη  
τοῦ Ἀπτολλάχ  
τοῦ Χηρσῆς Ζεγλές  
τοῦ Κοτσέκαλη  
τοῦ Τσερικτοῦ Μασταφᾶ  
τοῦ Τσερικτοῦ Σουλουμάν

Στό Γενημαχαλα:

του Κιαβούρ Χατσή

του Γαπηχτσή

του Λελής Σουλιμάν

του Ζεγλές

### Ὁ Ζεκῆ μπέης

Ἐνθυμοῦμαι πάντα τόν εὐγενῆ Τοῦρκο φίλο μου Ζεκῆ μπέη. Κατάγονταν ἀπό ἕνα χωριό τοῦ Ἰκονίου, τό Μπέγσεχρη. Ὁ πατέρας ἦταν κατῆς σαρικοφόρος. Ὅταν ἐγώ ἤμουν ὑπάλληλος-λογιστής στό Μονοπώλειο Καπνῶν στό Ἰκόνιο, ὁ Ζεκῆς ἦταν Μου-ντούρης (Διευθυντής) τοῦ Μονοπωλείου Καπνῶν στό Μπέγ'σεχρη. Ἐγραφε ὠραῖα ποιήματα στήν τούρκικη καθαρεύουσα γλῶσσα ἀλλά δέν ἤξερε νά μᾶς κάμνη τούς μηνιαίους λογαριασμούς τοῦ Μονοπωλείου καί γι' αὐτό τόν κάλεσα στό Ἰκόνιο, ὅπου τόν κράτησα καί τόν φίλεψα ἐπὶ μιά ἐβδομάδα καί τοῦ ἔδειξα πῶς ἔπρεπε νά μᾶς κάμνη τούς λογαριασμούς, τούς ἐκκρεμεῖς λογαριασμούς, *comptes en suspense*, ὅπως τούς λέγαμε τότε.

Ἀπό τότε εἶχαμε φιλίες μέ τόν Ζεκῆ μπέη. Κάποτε-κάποτε ἀνταλλάσσαμε ἀπό ἕνα γράμμα ἴσαμε νά μᾶς βρῇ ὁ Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Στό μεταξύ ἐγώ ἐγκατέλειψα τό Μονοπώλειο κι ἀνάλαβα τή διεύθυνση τοῦ Ταπητουργείου τῶν Ἀδελφῶν Βαϊ-ανου στή Σύλλη τοῦ Ἰκονίου, διαδεχθεῖς τόν φίλο μου καί συνταξιῶτή μου μακαρίτη Στάμο Βαϊανό στό Αὐτοκρατορικό Λύκειο Γαλατᾶ-σαράγ.

Στίς ἀρχές τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ὅταν ἄρχισεν ὁ ἐκτοπισμός τῶν Ἀρμενίων στό ἐσωτερικό τῆς Μικρασίας κι ἡ σύλληψη καί φυλάκιση τῶν Ρωμιῶν ὡς ὑποπτῶν, ἐγώ, διευθυντής τοῦ Ταπητουργείου ἀδελφῶν Βαϊανου στή Σύλλη τότε, θεώρησα καλό, μιά κι οἱ Ἀδελφοί Βαϊανου πρόφτασαν καί φύγανε οἰκογενειακῶς μέσω Μερσίνας στήν Κύπρο καί ὁ Βαλῆς τοῦ Ἰκονίου, Σαμή μπέης, ἕνας ἀνόητος φανατικός «ντονμές» (ἐξωμότου Ἰσραηλίου τῆς Θεσσαλονίκης οἰκογένειας υἱός) κι ὁ Μουτούρης τῆς Σύλλης, ἄλλος τα-ταρικής καταγωγῆς ἀνόητος καί φανατικός, μοῦ ζητοῦσαν ἐπίμονα χαλιά, νά συμμαζέψω τήν ἐργασία μας καί προφασιζόμενος ὅτι πηγαίνω πρὸς ἐπιθεώρηση τοῦ ἐργοστασίου μας χαλιῶν στό «Μπουλγάρματεν» (Μπογά Ματέν = Ταυρομεταλλεῖον), χωριό στίς ὑπώ-ρειες τοῦ Ταύρου, ἀποικία ποντιακή σύγχρονη, ἔφυγα καί πῆγα στό χωριό μου, στή Σι-

νασό, χωρίς νά ξέρω ὅτι ὁ Ζεκῆς μετατέθηκε στό Muduriète τοῦ Μονοπώλειου Καπνῶν Νέβσεχρη, καί λόγω τῶν σοβαρῶν περιστάσεων εἶχαμε παύσει κάθε ἀλληλογραφία.

Μιά μέρα, τοῦ τέλους Σεπτέμβρη 1916, ἔρχονται κατὰ τό μεσημέρι στό σπίτι μας τρεῖς καβαλλαρέοι καί μέ ζητοῦν. Ἐγώ ἤμουν στό Ἀρρεναγωγεῖο μας. Ἦμουν τότε γραμματέας τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας καί ταυτόχρονα Ἐφορος σχολικός. Ἦταν ἀκριβῶς ἡμέρα πού μάλωσα μέ τόν Πρόεδρο τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας Παπα-Βασίλη διότι ἔγρα-φα τό πρακτικό τῆς προηγούμενης συνεδρίασῆς μας στή δημοτική μας καί λογόφερα μέ τόν παιδικό μου συνταξιῶτή, κι ἀργότερα, στίς δύσκολες ἐθνικές μας μέρες, στενόν συ-νεργάτη καί φίλο μου Πρόδρομο Χατσηϊωσήφ, διότι στήν ἀγανάκτησή μου ἀπάνω ἔσκι-σα ἀπό τό βιβλίο Πρακτικῶν τό φύλλο, ὅπου ἔγραψα στή δημοτική μας γλῶσσα, πού θά ἔπρεπε, κατὰ τόν Χατσηϊωσήφ, νά μείνη ὡς ἐνθύμιο τῆς μαλλιαρικῆς...

Ἡ Πεθερά μου, ἡ μακαρίτισσα, στέλνει ἀμέσως τό φίλο της τόν Ληγόρ' τόν Ἀξενό: «Σεραφεῖμ ἐφέντη! σίταξέν με ἡ ἄπλαμ», λέγει, «στό σπίτι' ἦσαν τρία ἀλόγατ' κι ἀψά θέλουν σε» (= Κύριε Σεραφεῖμ! μ' ἔστειλεν ἡ κυρά μου, λέγει, στό σπίτι ἦλθαν τρεῖς καβαλλάρηδες καί γρήγορα σέ θέλουν). Στήν ἐρώτησή μου: «Ποιοί εἶναι' ἐτοῦτ', Λή-γορ;» (= Ποῖοι νά εἶναι αὐτοί, Γρηγόρη;) «Ψέρω γώ! παντέχω ἀσπροκέφαλοι εἶναι! ὁ ἕνας τους ἔν Τσερχέζος» (= ξέρω κι ἐγώ! ὑποθέτω ὅτι εἶναι Τοῦρκοι! ὁ ἕνας ἀπ' αὐτούς εἶναι Κιρκάσιος).

Κατεβαίνοντας ἀπό τοῦ «τσαμιδιοῦ τόν πουλάγ'» (= τοῦ τσαμιοῦ τόν κατήφορο, τήν πλαγιά) μέ βλέπει ἡ πεθερά μου καί τούς λέγει ὅτι ἔρχουμαι. «Κατεβαίνουν ἀ σό κό-σκ<sup>1</sup> καί γασλατοῦν με»<sup>2</sup> (= κατεβαίνουν ἀπό τό κιόσκι καί μέ προὔπαντοῦν). Ἦταν ὁ Ζεκῆς μπέης, μέ τόν ὁποῖον ἀνταλλάσσουμε φιλία, καί ὁ Γιώργης ἀπό τό Νέβσεχρη. Ὁ τρίτος ἦταν κολτσῆς (= κυνηγός λαθρεμπόρων καπνοῦ), πού ἔπαιρναν μαζί τους οἱ διευθυνταί τῶν Γραφείων Μονοπωλείου Καπνοῦ ὅταν ἀπομακρύνονταν ἀπό τό κέντρο των. Ὁ τρίτος αὐτός πῆρε τά τρία ἄλογα καί πῆγε νά τά βολέψῃ στό χάνι τοῦ χωριοῦ.

Ἀφοῦ ξανανεβήκαμε στό Κιόσκ καί θυμηθῆκαμε τίς καλές παλιές μέρες πού περάσαμε στό Ἰκόνιο πρό τοῦ Πολέμου, ὁ Ζεκῆς μπέης, μοῦ λέγει, ὅτι πρὶν ἀπό λίγες μέρες ἔμα-θε ἀπό γνωστόν του καί γνωστόν μου, τόν γιατρό Δανιηλίδη, ὅτι εἶμαι ἐδῶ στό χωριό κι ἀποφάσισε νάλθῃ στή Σινασό κι ἐμένα νά διῇ καί τή Σινασό, πού τήν ἐπαινοῦν πολύ, νά γνωρίσῃ καί νά γνωριστοῦμε μέ τόν Ὠραιόπουλο, πού τώρα τελευταῖα προσελήφθηκε Λο-γιστής-Κιατίπης-Γραμματικός στήν «Ρεζή» (= Μονοπώλειο Καπνῶν) καί δέν ξέρει ἀκριβῶς πῶς νά τακτοποιήσῃ τίς *comptes en suspense*, καί νά μέ προσκαλέσῃ νά πᾶμε μιά

μέρα σέ «καρταλαβή» (= αετοκυνήγι) στό «Κηζήλ-Τοπράκ» (= κοκκινόχωμα).

Τό Κηζήλ-Τοπράκ ήταν ένα τούρκικο χωριό, δύο ώρες μακριά από τό Νέβσεχρ. Έκει ήταν ένας «'Αλῆ μπέγκ» ('Αλῆ μπέης), πού ήταν προβατοτρόφος, είχε πάμπολλα πρόβατα κι από γιουρούκος (= περιπλανώμενος-σκηνίτης) προβατοτρόφος έχει αποκατασταθεί στό Κηζήλ-Τοπράκ, όπου του παραχωρήθηκαν από τό Κράτος άπέραντες έκτάσεις βοσκοτόπων, «μερᾶδες» (= βοσκότοποι) για τίς άγέλες του, άγέλες προβάτων, και που ό 'Αλῆ μπέγκ θά μάς φιλοξενούσεν έν ανάγκη.

Έξ όσων μου είπε κατόπιν ό μακαρίτης φίλος μου Γιώργης 'Ωραιόπουλος, ό 'Αλῆ μπέγκ δέν ήταν καθαρά Τούρκος. Ήταν από μία νομαδική χριστιανική φυλή, από τήν εποχή τών Βυζαντινών, γι' αυτό τούς λέγανε και «γιουρούκδες» (= *yeuques*, εκείνοι πού άδιάκοπα περπατούσαν και δέν είχαν μόνιμη κατοικία, ίσως νά ἦσαν οί σκηνίτες) και ότι αναγκάστηκεν ή φυλή αυτή, όσως κι ή φυλή τών «κηζηλπάσηδων» (= έρυθροκέφαλοι) νά εξισλαμισθῇ έχοντας πάντα στό νοῦ τους ότι μία μέρα θ' αλλάξῃ στά καλύτερα ή κατάσταση και θά μπορούσαν νά ξαναβαφτιστοῦν. Οί γυναῖκες των δέν κρύφτονταν από τούς Χριστιανούς άντρες, κι έχουν πολλά συνήθεια χριστιανικά.

Μετά τρίωρο ανάπαψη και φιλική κουβέντα μέ τόν Ζεκῆ μπέη κι άφού μείναμε σύμφωνοι τήν άμέσως έρχόμενη βδομάδα νά τόν επισκεφτῶ στήν Νεάπολη, τέσσερις ώρες μακριά από τή Σινασό, όπου μόλις θά κανονίζαμε τά *comptes en suspense* μέ τόν 'Ωραιόπουλο, θά πηγαίναμε στό Κηζήλ-Τοπράκ. Έν τῷ μεταξύ μου έκμυστηρεύτηκεν ό Ζεκῆ μπέης πώς ήταν στήν περιοχή μας άρχηγός τών Νεοτούρκων κι ότι μπορούσα κάθε φορά πού θά βρίσκουμεν σέ δύσκολη θέση, ν' άποταθῶ άμέσως σ' αυτόν.

Μέ πολλή φιλία κι έγκαρδιότητα άποχωριστήκαμε κατά τό δειλινό.

#### Σημειώσεις

1. *Κόσκ*, είναι λέξη περσική, νομίζω, *keuchque* πού σημαίνει καλοκαιρινή κατοικία. Κάθε σινασίτικο σπίτι, προπάντων τών ευκατάστατων, είχε στό άπάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ τό «κόσκι τ'», όπου τό καλοκαίρι υποδέχονταν τούς ξένους του, ή φιάνισκεν «μπάλλο» (= διασκεδάζεν), ή γευμάτιζαν και δειπνούσε. Κόσκια είχαμε και στά «μπαγτσάδια» (= στούς κήπους), σάν τό κόσκ τοῦ Μαϊμούνογλου στό Μαχατούρ, τοῦ Νεογραματσῆ στά Πλακωνάρια.
2. *Γασλατοῦν-γασλατῶ* (τούρκικο, γαρή λαμάκ=άντικρύζω, έρχομαι κατά μέτωπο, αντιμετωπίζω, υποδέχομαι, μέτωπο μέ μέτωπο). «Τέκνα μ' πού τρέσετε άβούτσα και παγαίνετε;». «Έρχονται οί Πολίτ', τζά Μαγταλνή, και τρέχουμ' νά τούς γασλατίσουμε...» (= έρχονται οί ξενητεμένοι, θεία Μαγδαληνή, και τρέχουμε νά τούς υποδεχτοῦμε). Από τή λέξη γαρσηλαμάκ δημιουργήθηκε ή λέξη γαρσηλαμάς, είδος χοροῦ πού εμεῖς τόν λέγαμε και ἴσον.

#### Τό Κηζήλ Τοπράκ

Τήν επόμενη βδομάδα, μέρα Τετάρτη, νωρίς-νωρίς, χτυπάει τήν πόρτα τοῦ κοιτῶνα μου, ή μακαρίτισσα Πεθερά μου: «Τέκνο μ' Σεραφεΐμ, ἦρθαν από τό Νέβσεχρ και σέ ζητοῦνε». Τήν Τετάρτη νωρίς-νωρίς έρχεται στό σπίτι μας από τήν Νεάπολη ένας αλογάτης, «κολτσῆς», μ' ένα γράμμα τοῦ Ζεκῆ κι ένα έκ περισσοῦ ἄλογο. Έτοιμάζομαι βιαστικά και φεύγω μαζί μέ τόν «κολτσῆ» στή Νεάπολη. Πηγαίνω κατ' ευθεία στά Γραφεῖα τῆς Régie. Παίρνουμε ό,τι ήταν ανάγκη για τούς λογαριασμούς και τά *comptes en suspense* και πηγαίνουμε στό σπίτι τοῦ 'Ωραιόπουλου, ένα από τ' άρχοντόσπιτα τῆς Νεάπολης. Σέ δύο μέρες κατατοπίζεται ό φίλος μου πιά 'Ωραιόπουλος και τό Σάββατο αναχωροῦμε έγώ, ό Ζεκῆς και τρεῖς κολτσῆδες μαζί, ὅλοι άπάνω σέ ἄλογα θαυμάσια και μ' έναν αετό στόν ὦμο τοῦ Ζεκῆ καθισμένο.

Μετά δίωρη ίππασία φτάνουμε στό Κηζήλ Τοπράκ. 'Αφιππεύουμε, μάς παίρνουν άμέσως τᾶλογα και κατόπιν τών τεμενάδων και τών υποκλίσεων μάς οδηγεί ό 'Αλῆ μπέγκ στόν ὄντᾶ τοῦ κονακιοῦ του.

Περάσαμε μία ὥραῖα νύχτα στόν ὄντᾶ τοῦ 'Αλῆ μπέγκ μέ διάφορες συζητήσεις για τόν πόλεμο και διηγῆσεις και πρό πάντων διηγῆσεις, πού οί Τούρκοι είναι μοναδικοί στίς διηγῆσεις των<sup>1</sup> πέσαμε και κοιμηθήκαμε σέ άπαλά, καινουργῆ κι ὀλοκάθαρα «στρώματα», «ντοσέκια» (= στρώματα τούρκικα): οί Τούρκοι δέν μεταχειρίζονταν καριῶλες, άφού ό Ζεκῆ μπέης κι ό 'Αλῆ μπέγκ κάμανε τήν προσευχή τους, τό ναμάζι τους άπάνω σέ άπαλά και λαμπερά σέ προσευχῆς χαλιά, σέ ναμάζχαλησή (= προσευχῆς χαλί). Εἰς έρώτησή μου στόν 'Αλῆ μπέγκ από πού άπόχτησε τά χαλιά αυτά, μου είπε πώς είναι ένθύμια «Γιατικιάρ» οίκογενειακά και ότι ή γιαγιά του κι ή μητέρα του ύφαιναν χαλί και ή «έβ οῦσαγή» (= σπιτονοικοκυρά, τούρκικα έβουσαγή: σπιτιοῦ κόρη) κι οί άδελφές του κι οί κόρες του και ότι τά χαλιά τά πουλοῦνε σέ έμπόρους χαλιῶν, Νεβσερλῆδες και Γαγσερλῆδες.

Πρωῖ-πρωῖ ἤμασταν στό πόδι ὅλοι. Θά πᾶμε στό κυνήγι τοῦ αετοῦ, στό «καρταλαβή». Έτοιμα τᾶλογά μας κι οί κολτσῆδες πού διανυχτέρεψαν σέ συγγενικό τοῦ 'Αλῆ μπέγκ σπίτι.

Μετά τό πρωινό γαγαλατῆ (= ρούφημα) καφέ και φρέσκο βούτυρο μέ τό μέλι, βγήκαμε ὅξω από τόν ὄντᾶ. Μᾶς περικύκλωσαν ένα σωρό σκυλιά, ὅχι κυνηγετικά αλλά

κογιούν κοπεγί (=προβατόσκυλα, τούρκικα) και κοπάδια πρόβατα γύρω μέ βοσκούς, παλληκάρια, Τούρκους, πού χάρη στό ἐπάγγελμά τους δέν πήγαν στόν πόλεμο. Ἀπέραντο ἓνα κοπάδι προβάτων κι ἀπέραντη μιά κόκκινη ἔκταση λόφων και λοφίσκων και τζιγγλιῶν (=γρανιτῶν) χωρίς οὔτε ἓνα δέντρο.

Ἀνεβαίνουμε στ' ἄλογα, ὁ Ζεκῆς μέ τό γεράκι του στόν ὦμο, ὁ Ἀλῆς μέ δυό του ξαδέλφια και μέ κυνηγετικά ὅπλα στόν ὦμο, οἱ κολτοῆδες οἱ τρεῖς, Κιρκάσιοι αὐτοῖ και δεινοὶ ἵππεῖς κι ἐγώ ὁ πιό ἀδέξιος καβαλλάρης κι ὁ πιό ἀδιάφορος στό κυνήγι τῆς πέρδικας και τοῦ λαγοῦ. «Ἀφτερνῶντας» (=καλπάζοντας) τᾶλογα, ἀπομακρυνόμεθα ἀπό τό κονάκι τοῦ Ἀλῆ μπέγκ. Ἐπιστρέφουμε τό μεσημέρι μέ 4 πέρδικες πιασμένες ἀπό τόν ἀετό και μέ δύο λαγούς χτυπημένους ἀπό τά ξαδέρφια τοῦ Ἀλῆ μπέγκ και φτάνουμε θριαμβευτικά ἀλλά και κατακουρασμένοι στό κονάκι.

Ἀφοῦ τακτοποιήθηκαν ὁ ἀετός και τᾶλογα και πλύνουμε ὅλοι χέρια και πρόσωπα μπήκαμε ὅλοι, κυνηγοὶ και μή, στόν ὄντᾶ και κάτσαμε σταυροπόδι γύρω σ' ἓνα σουφρά (=στρογγυλό και χαμηλό τραπέζι φαγητοῦ) και φάγαμε ὁλόκληρο ἓνα πρόβατο τῆς σουβλας τεμαχισμένο, τυριά και γιαούρτια, διηγούμενοι τά καμώματα τοῦ ἀετοῦ, τό θάρρος του, τήν ἐπιδεξιότητα και τήν «γηλτηρήμ κιῶ!» (=ἀστραπιαῖα) ἐπίθεσή του ἀπάνω στά τρομαγμένα «περτίκια» (=πέρδικες).

Ὁ σουφράς μας, κατά παράκλησιν τοῦ Ζεκῆ μπέγκ, ἐτοιμάστηκε à la turquemène κι ἔτσι φάγαμε μέ τά δάχτυλα χωρίς πηρούνια και χωρίς ψωμί ἀλλά μέ «γιουφχά» ἢ «ξιουχά».

Ἀποφασίσαμε νά φύγουμε γιά τή Νεάπολη κατά τίς 3 μ.μ., πλύνουμε χέρια και στόμα, μᾶς πρόσφεραν τόν μετά τό φαγητό καφέ κι ὁ μέν Ζεκῆ μπέγκς πήγε μέ τούς κολτοῆδες του ἐκεῖ κάπου γιά ὑπηρεσιακή ὑπόθεση τοῦ Μονοπωλείου τῶν Καπνῶν κι ἐγώ παρακάλεσα τόν Ἀλῆ μπέγκ νά μέ ὁδηγήσει στό «χαλή-ἐβί» (=στό χαλόσπιτό του) ἀφοῦ τοῦ εἶπα ὅτι εἶμαι «χαλητοῆς» (=ταπητουργός) και ὅτι ἐνδιαφέρομαι γιά τόν παλιό τρόπο ὕφανσης τοῦ χαλιοῦ.

### Σημειώσεις

1. Οἱ Τοῦρκοι εἶναι μοναδικοὶ στίς διηγήσεις των. Ἴσως σ' αὐτό νά συνετέλεσαν οἱ «ὄντᾶδες» των κι ἡ ὁλότελη ἔλλειψη ἀνάγνωσης βιβλίων κι ἐφημερίδων. Κι ἡ ὁλότελη ἔλλειψη χαρτοπαιξίας. Διήγηση ἀφελής, χειμαρρώδης και καθαρή τούρκικη λαϊκή δημοτική γλῶσσα χωρίς ἀραβικές και περσικές λέξεις, ἀλλ' οὔτε και ἀπ' αὐτές τίς νεοτούρκικες λέξεις πού φέρουν οἱ ἀρριβίστες Νεότουρκοι ἀπό τή χώρα τῆς καταγωγῆς των τάχα. Στίς ὄντᾶδες των, πρό πάντων στίς ἀτέλειωτες νύχτες τοῦ χειμῶνα, συζητοῦσαν μεταξύ των πολιτική, τίς ὑποθέσεις τοῦ χωριοῦ των, τά παθήματα και τά ἐπεισόδια τοῦ Νασ-

ρατδὴν χότσα, τούς πολέμους των μέ τούς Μοσχόβ (Ρώσους) και Γιουνάν (Ἕλληνες), τά ταξίδια των στή Μέκκα και στή Πόλη.

Θυμοῦμαι τόν φίλο μου, τόν causeur ἀληθινά, Ἰπραγίμ ἀγᾶ, ἀπό τό χωριό Καρόλαχτα (τουρκικά Κελλάχ), ὅπου πήγαινα κι ἀντάλλασσα χρυσές λίρες μέ σιτάρι στήν πεῖνα τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Εἶχε πάγει νεαρός στόν Κριμαϊκό πόλεμο και μοῦ διηγούνταν πῶς πολέμησαν ἐναντίον τοῦ Μοσχόβ και διάφορα τῆς ζωῆς του ἐπεισόδια. Ὅταν μοῦ μιλοῦσε ὁ Ἰπραγίμ ἀγᾶς νόμιζα πῶς ἄκουα τόν Ἀναστάσιο τό Δάσκαλό μου ὅταν μᾶς ἐξηγοῦσε τά Σάββατα τό Εὐαγγέλιο τῆς Κυριακῆς.

Ἐπειδή ἡ τούρκικη λέξη σαρήχ (=σαρίκι) πολιτογραφήθηκε γιά λόγους ιστορικούς στή γλῶσσα μας, θεώρησα καλόν νά γράψω τά παρακάτω λίγα λόγια. Εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τό σαρίκι πού προτιμοῦσαν οἱ ἱερεῖς μας παρά τήν παπική τιάρα.

Σαρήχ προφέρουνταν στή λαλιά καί σαρήχ γράφουνταν στά χαρτιά. Ἦταν ἓνα κομμάτι ἄσπρου ἢ πράσινου ἢ ὁ,τιδήποτε χρώματος, ἐκτός τοῦ μαύρου, στενόμακρου πανιοῦ πού τύλιζαν οἱ Μουσουλμάνοι γύρω στό φέσι τοῦ κεφαλιοῦ τους.

Ἡ λέξη σαρήχ-σαρίκιον προέρχεται ἀπό τό ρῆμα σαρμάχ πού σημαίνει τυλίζω. Τό σαρίκι, σαρήχ, ὅπως τό λέγαμε ἐμεῖς, θά ἐξηγηθῇ στή γλῶσσα μας τῆς Συνασός «τυλιγάδ»: «Τό τυλιγάδι μ', τό τυλιγάδι σ', τό τυλιγάδι τ', τά τυλιγάδια», λέγαμε τήν ἐσάρπα πού οἱ νυφάδες τοῦ χωριοῦ μου, στόν παλιό τόν καιρό, παύοντας νά φέρουν στό κεφάλι τοῦ γουβράχ (=τοῦλι), πού σκέπαζε κεφάλι, πρόσωπο, λαιμό, στήθος καί ράχη, τήν ἔρριχναν στό κεφάλι των ὅταν πηγαιναν τίς Κυριακές καί τίς γιορτές στήν ἐκκλησιά. Ἦταν ἓνα λεπτοῦφαντο καί στενόμακρο πανί σάν τοῦλι, πού τό ἔρριχναν στό κεφάλι καί μισοσκεπάζανε τό κεφάλι, τό λαιμό καί τό στήθος καί ἔπεφτε ἡ μιά ἄκρη τοῦ τυλιγαδιοῦ πίσω στή ράχη κι ἡ ἄλλη ἄκρη μπροστά στό στήθος.

Τό σαρήχ (=τό σαρίκι) ἦταν σεβάμπ, sevab (=σύμβολο δηλαδή εὐσεβείας καί πίστες) στούς θρησκευόμενους Μουσουλμάνους στά μέρη μας. Στήν Ἀραβία φοροῦσαν λευκές γκελεμπίες καί λευκά σαρίκια γιά νά προφυλάσσονται ἀπό τόν καφερό ἥλιο, μέ τόν καιρό ὅμως καί τόν μουσουλμανισμό τό σαρίκι πῆρε μιά προέχουσα θέση ὡς σύμβολο τοῦ μουσουλμανισμοῦ. Οἱ Μουσουλμάνοι θά ἔπρεπε νά φέρουν σαρίκι.

Ὅλοι ὅσοι ἔφεραν στό κεφάλι τους ἄσπρο μεγάλο σαρίκι λέγονταν ἡ ἱμάμης (=ἱμάμ=Κοινοτικός ἱερέας) ἢ χότσας (χότσα=γραμματιζούμενος ἱερωμένος) ἢ σοφτᾶ (=ἐξηγητής τῶν ἀγίων μουσουλμανικῶν γραφῶν), ἐνῶ οἱ μουφτῆδες, ὅπως εἶδαμε, ἔφεραν πράσινο σαρίκι καί οἱ ἱεροσπουδαστές πού φοιτοῦσαν στούς μεντρεσέδες (=ἱεροσπουδαστήρια) εἶχανε κι αὐτοί ἄσπρα σαρίκια σέ μικρό σχῆμα.

Ὁ κοινός Τούρκος πιστός, ὁ ἀγρότης προπάντων, στά νεώτερα χρόνια δέ φοροῦσε πάντα σαρίκι κι ἂν φοροῦσε δέν ἦταν ἄσπρο ὑποχρεωτικά ἢ πράσινο πανί. Ἦταν ὁ,τιδήποτε, μιά λωρίδα πανιοῦ μέ χρῶμα «σκοτωμένο» (=ξεθωρισμένο), ἐκτός ἐάν ἦταν Παρασκευή ἢ «Μπαγ'ράμι» (=ἐορτή μουσουλμανική, γέννησης τοῦ Προφήτη ἢ φυγῆ τοῦ Προφήτη ἀπό τῆ Μέκκα στή Μεντίνε) ἢ τό Ραμαζάνι (μῆνας νηστειῶν) ὁπότε θά

φοροῦσε τά γιορτινά του ροῦχα καί τό καινούριο του σαρίκι σ' ὁποιοδήποτε χρῶμα: λευκό, πράσινο, λευκό κεντημένο μέ κίτρινη κλωστή, ὥστε νά μή χτυπάη πολύ τό λευκό.

Χότσας στήν τούρκικη λαϊκή γλῶσσα σημαίνει δάσκαλος ἱερωμένος. Ἡ ἐπίσημη κρατική γλῶσσα τό «δάσκαλος» τό λέγει μέ τήν ἀραβική λέξη: movalime.

Πολλές φορές ἀναρωτήθηκα, ἐάν ἐμεῖς οἱ Χριστιανοί πήραμε ἀπό τούς Τούρκους ἢ οἱ Τούρκοι ἀπό ἐμᾶς τό νά λέμε τόν ἱερέα «Δάσκαλο». Συνηθίζαμε στή Συνασό, ἀλλά καί σ' ἄλλα ἐλληνόγλωσσα χωριά τῆς περιοχῆς μας, νά προτάσσουμε τόν τίτλο «Δάσκαλος» πρὶν ἀπό τόν τίτλο τοῦ «παπα». «Φσαχᾶτες! κάτσετε φρόνιμα! ἔρσεται ὁ δάσκαλος ὁ Παπα-Θόδωρος νά ποίκ' ἁγιασμό...» (=Παιδιά! καθεῖστε ἡσυχά! ἔρχεται ὁ ἱερέας Παπα-Θόδωρος νά κάμῃ ἁγιασμό).

Ὁ γεροπαπα-Θόδωρος δέν ἦταν δάσκαλος, ἦταν μόνο ἱερέας τῆς ἐκκλησιᾶς μας. Μήπως οἱ Τούρκοι μᾶς δάνεισαν τό «Δάσκαλος» ἢ οἱ Τούρκοι μεταφράζοντας τό δάσκαλος-παπᾶς ἔκαμαν τόν Χότσα των;

Στά παλιά τά χρόνια, 1750-1850, καί στά χρόνια τά παιδικά μας ἀκόμα, οἱ γρηές οἱ γυναῖκες περνοῦσαν γύρω στό κεφάλι τους καί πιοῦ ἀπάνω ἀπό τό μέτωπο, ἓνα εἶδος σαρίκι πού τό λέγαμε τσουρούκ. Τό σαρίκι αὐτό ἦταν ἀπό παλιό μαῦρο κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ των κι ἀπάνω σ' αὐτό περνοῦσαν τό κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ των τό γιαζμᾶ ἢ τό μοφτάρ (=κεκρύφαλος). Τσουρούκ δέν ξέρω τί σημαίνει. Τέτοιο τσουρούκ φοροῦσαν κι ἄντρες Σινασίτες, ὅταν ἀκόμα φοροῦσαν τήν νησιώτικη βράκα καί στά χρόνια μας τά βλέπαμε στά κεφάλια τῶν Φαρασωτῶν, ἀπάνω στά χεῖλια τοῦ φεσιῦ των.

Τό σχῆμα καί τό χρῶμα τοῦ σαρικιοῦ μᾶς ἔδωσαν τό ἐπίθετο γιά τούς Τούρκους: «ἀσπροκέφαλος» (=σιωπή μή μιλήτε! ἔρχεται ὁ ἀσπροκέφαλος, δηλαδή ὁ Τούρκος). Τό ἄσπρο χρῶμα ἐπίσης τοῦ σαρικιοῦ μᾶς ἔδωσε τό παρακάτω λογοπαίγνιο – ἀξίωμα: «Ἄσπρον εἶδες; ἄσπρα θέλει, κι ἄλλον εἶδες; κι ἄλλα θέλει».